

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Kristjan Konsap

Eestlased Prantsuse Võõrleegionis kahe maailmasõja vahelisel perioodil

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Karin Veski, PhD

Tartu 2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. PRANTSUSE VÕÖRLEEGION JA SEAL TEENINUD EESTLASED	6
1.1 Prantsuse Võõrleegioni loomine	6
1.2 Eestlaste arv Prantsuse Võõrleegionis	8
Tabel 1: Eestlastest leegionärid 1920. ja 1930. aastatel.	11
2. EESTLASTE MEMUAARID	16
2.1 Eduard Mäll	16
2.2 Leopold Rudolf Bette	19
2.3 R. Margaus	22
2.4 Lembit Krikmann	25
2.5 Leegionär K.	29
KOKKUVÕTE	31
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	33
SUMMARY	37
LISAD 1-14	39

SISSEJUHATUS

Prantsuse Võõrleegion¹ (*Légion étrangère*) sai alguse 1831. aasta kevadel, kui Prantsuse kuningas Louis-Philippe I andis korralduse mitte-prantslastest koosneva militaariususe loomiseks. Läbi aegade on leegionäre olnud rohkem kui sajast erinevast rahvusest.² Leegioni 187 tegevusaasta jooksul on seal teeninud ilmselt sadu eestlasi. Eestlaste tippajaks võõrleegionis olid tõenäoliselt 1920.-1930. aastad. Lisaks eestlaste arvukusele leegioni koosseisuses, ilmus sel perioodil Eesti ajakirjanduses hulgaliselt erinevat leegioniga seonduvat informatsiooni. Näiteks ei olnud selles midagi ebaharilikku, kui lugeja soovis ajalehe nõuanderubriigis leegioni kohta rohkem teada saada.³ Loomulikult ilmus teavet ka Eesti meeste kohta, kes leegionis sel hetkel teenisid või olid seal varem teeninud. Väidetavalt pürgis lisaks meestele võõrleegionisse ka mõni üksik Eesti naine.⁴

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on analüüsida eestlaste eluolu ja teenistuskäiku Prantsuse Võõrleegionis 1920.-1930. aastatel ning seda peamiselt läbi mälestuste, mis on jõudnud raamatukaante vahele või ilmunud ajakirjanduse vahendusel. Nimetatud periood maailmasõdade vahel on uurimiseks valitud põhjusel, et antud ajast on teada hulgaliselt eestlastest leegionäre. Sellest tulenevalt on uurimistöö üheks oluliseks eesmärgiks välja selgitada sellel perioodil võõrleegionis teeninud eestlaste arv. Kuna aluseks on asjaosaliste endi mälestused, siis tuleb neisse suhtuda allikakriitiliselt. Allikakriitilise lähenemise hulka kuulub ka võimaluse korral allikates kajastuvatele leegionäridele vastete leidmine arhiividokumentidest. Oluline on siinkohal märkida, et uurimistöö näol on tegemist mikroajaloolise lähenemisega, mis tähendab, et uurimise

¹ Edaspidi kasutatakse uurimistöös Prantsuse Võõrleegioni kohta ka lihtsalt võõrleegion või leegion.

² Tänapäeval on Prantsuse Võõrleegionis leegionäre 117 erinevast rahvusest. - David B.Balkin, Leon Schjoedt. The role of organizational cultural values in managing diversity: Learning from the French Foreign Legion. // *Organizational Dynamics* 1/2012. Lk 44–51.

³ Nõuandenurk // *Kaja*. 04.11.1933. Lk 6. - Lugejal oli plaan võõrleegionisse astuda ning ta soovis teada, kus see asub ning kui palju sinna minek maksab.;

Elulisi küsimusi. // *Uudisleht*. 24.07.1933. Lk 9. - 18-aastane noormees B. S. soovib minna võõrleegionisse. Tema idee laidetakse maha.;

Elulisi küsimusi. // *Uudisleht*. 22.04.1934. Lk 7. - 25-aastane J. K. uurib, kas pigem minna New Yorki, võõrleegionisse või surra. Tal soovitatakse tööd leida Eestis.

⁴ Eesti neuu seiklusi Prantsusmaal. // *Sakala*. 15.08.1929. Lk 1. - Prantsusmaa sadamas tabati kaks eestlast, Paul Schmidt ja Paul Herman, kes avaldasid soovi minna võõrleegionisse. Sõjaväekomisjonis keeldus Paul Herman riidest lahti võtmast ning tunnistas lõpuks, et on tegelikult Pauline. Järgnesid Prantsuse võimude läbirääkimised Eesti saatkonnaga, et otsustada neuu edasine saatust.

alla tulevad üksikisikud. Läbi erinevate elulugude püütakse anda ülevaadet eestlaste teenistuskogemusest Prantsuse Võõrleegionis. Sellest tulenevalt on uurimistöö keskseteks küsimusteks: mis ajendas noori Eesti mehi leegionisse astuma, milline oli nende teenistuskäik ja kuidas nad sellega hakkama said. Sellele lisanduvad ka leegionäride igapäevast päevarutiini puudutavad küsimused nagu mida leegionärid sõid, kuidas vaba aega veetsid, millistes tingimustes elati jne.

Eestlaste saatuseid erinevatel perioodidel ja just sõjanduse kontekstis on viimastel aastatel märkimisväärselt uuritud.⁵ Sellele vaatamata ei ole põhjalikult uuritud eestlaste kohta Prantsuse Võõrleegionis ning teadaolevalt puuduvad sellekohased varasemad uurimistööd. Eestlaste uurimise teeb keeruliseks asjaolu, et leegionisse mindi tihti vale nime ja isegi rahvuse all.⁶ Eestlastest võõrleegionäre on oma teostes muuhulgas maininud ajaloolane Olaf Klaassen,⁷ kuid üldiselt jäävad need kirjeldused väga lühikesteks ja pinnapealseteks. Võõrkeelses kirjanduses leidub Prantsuse Võõrleegioni kohta käivaid üldkäsitusi, mis annavad leegionist hea ülevaate,⁸ kuid ei anna teavet eestlaste kohta. Samuti on väliskirjanduses ilmunud sadu leegionäride memuaare.⁹

Uurimistöö põhiosa jaguneb kaheks osaks. Esimeses osas tuleb juttu üldiselt võõrleegioni ajaloost ning selle loomisprotsessidest, et lugeja teemasse sisse viia. Seejärel tuleb arutlusele eestlaste võimalik arv võõrleegionis antud perioodil. Tabelina on välja toodud kõik eestlased, kelle kohta oli uurimise käigus võimalik leida andmeid, et nad leegionis teenisid. Uurimistöö

⁵ Vt nt: Valdur Ohmann. Hispaania kodusõjas (1936–1939) osalenud eestlaste arv. // Tuna, 1/2017.; Liisi Esse. Eesti sõdurid Esimeses maailmasõjas: sõjakogemus ja selle sõjajärgne tähendus. Doktoritöö. TÜ kirjastus, 2016.; Kristjan Luts. Eestlastest ajateenijad ja ohvitserid Nõukogude Liidu relvajõududes 1956-1991. Doktoritöö. TÜ kirjastus, 2017.

⁶ Lembit Krikmann. Vaba Maa. 14.07.1937. Lk 4.

⁷ Olaf Klaassen. Aasia ja Aafrika 1918-1945 ning kontaktid Eestiga. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 1990. : I jagu: lk 36; II jagu: lk 8, 112; III jagu: lk 31.

⁸ Valik Prantsuse Võõrleegionit puudutavast kirjandusest: David Jordan. The History of the French Foreign Legion: from 1831 to the Present day. Guilford (Conn.) : Lyons Press, 2005.; Douglas Porch. The French Foreign Legion : a complete history of the legendary fighting force. New York : HarperPerennial, 1992.; James Wellard, The French Foreign Legion. Boston; Toronto : Little, Brown, 1974.; Martin Windrow. Uniforms of the French Foreign Legion 1831-1981. Poole: Blandford Press, 1981.

⁹ Memuaarid on kogutud internetileheküljele: <www.foreignlegion.nu/bibliografi> (19.05.2018).; Lisaks on eesti keeles ilmunud raamat: Evan McGorman. Elu Prantsuse Võõrleegionis: kuidas sinna astuda ja mida sealt oodata. Tallinn: Olion, 2005.

teises pooles käsitletakse viit eestlast, kes teenisid erinevatel põhjustel kaugel kodust Prantsuse riiki. Valituks osutusid mehed põhjusel, et nende mälestused olid põhjalikud ning andsid leegionist hea ülevaate. Kirjeldatakse iga mehe teenistuskäiku võõrleegionis, mille mõistmisel on olulisel kohal uurimistöö lõpus olevate lisade all välja toodud kaardid. Samuti tuleb juttu meeste igapäevaelust leegionäridena ning võimalusel kirjeldatakse ka meeste elu enne ja pärast leegionis teenimist. Mõningatel juhtudel ei olnud võimalik leegionielule eelnenud ning järgnenud elukäiku välja selgitada. Isikuandmete puudulikkuse tõttu ei andnud arhiiviotsingud tulemust.

Käesolev uurimistöö annab loodetavasti hea lähtekoha neile, kes kunagi tulevikus antud teemast huvituvad ning seda edasi uurivad. Selle uurimuse kirjutamist soodustab ka kirjutamise aeg. Vabariigi juubeliaasta on ilmselt parim aeg uurimaks eestlaste eripalgelisi saatusi riigi algusaastatel. Lisaks on Eestit viimastel aastatel pidevalt väisamas erinevad liitlasvägede üksused ning nende hulgast ei ole puudunud ka Prantsuse Võõrleegion.¹⁰

Soovin tänada Karin Veskit ja Eeva Kärnerit, kellest oli palju abi.

¹⁰ Mission Lynx: 2e REI in Estonia. <<http://foreignlegion.info/2017/09/07/mission-lynx-2rei-in-estonia/>> (11.05.2018).

1. PRANTSUSE VÕÖRLEEGION JA SEAL TEENINUD EESTLASED

1.1 Prantsuse Võõrleegioni loomine

Alates Prantsuse revolutsioonist 1789. aastal oli Prantsusmaa sisepoliitiliselt väga ebastabiilne, seda iseloomustas pidev võimuvõitlus.¹¹ 1830. aasta juulirevolutsiooniga tõusis Prantsusmaa troonile Louis-Philippe I, kes on ka hilisemaks võõrleegioni loojaks. Ei tohi unustada, et samal perioodil levisid revolutsioonid mitte ainult Prantsusmaal, vaid üle Euroopa. Paljud lüüasaanud revolutsionäärid siirdusid Prantsusmaale ning ka Prantsuse armee koosnes suures osas välismaalastest, kes olid tihti kõrgematel kohtadel ja paremini tasustatud, kui kohalikud.¹² See tõsiasi aga ärritas prantslasi ning kokkupõrked kohalike ja välismaalastest koosnevate üksuste vahel esinesid üsna tihti. Louis-Philippe I võimuletulekuga 1830. aastal oli selge, et olukord peab muutuma ning uue põhiseadusega keelati välismaalastel Prantsusmaad teenida,¹³ paljud võõramaalaste üksused saadeti laiali, mis viis Prantsuse kuninga aga järjekordse probleemi ette. Nimelt oli vaja töötä jäänud välismaalastele ning Prantsusmaale siirdunud endistele revolutsionääridele tegevus leida. 9. märtsil 1831. aastal allkirjastas kuningas Louis-Philippe I korralduse (vt Lisa 1), millega lubatakse välismaalastel teenida Prantsuse sõjaväes, kuid ainult väljaspool Prantsusmaad. 10. märtsil pandi kuninga korraldusega alus võõrleegioni loomisele.¹⁴

¹¹ Prantsuse revolutsiooniga kukutati võimult senine monarh Louis XVI ning 1792. aastal asutati Prantsusmaa Esimene Vabariik, mis kestis 1804. aastani, mil Napoleon Bonaparte keisririigi lõi. Esimene keisririik kestis Bourbonide restauratsioonini 1814. aastal, kui võimule sai Louis XVIII, kes valitses 1824. aastani. Pärast seda oli kuningaks Charles X, kes kukutati võimult juulirevolutsiooniga 1830. aastal.

¹² David Jordan. The History of the French Foreign Legion: from 1831 to the Present day. Guilford (Conn.) : Lyons Press, 2005. Lk 6. -

Kuna Bourbonide dünastia ei olnud prantslaste seas kuigi populaarne, siis kasutati rohkelt palgasõdureid, kellest suurema osa moodustasid šveitslased.

¹³ 1830: French Charter of 1830. <<http://oll.libertyfund.org/pages/1830-french-charter-of-1830>> (24.04.2018). - Artikkel 13 sätestab, et välisriigi sõdureid ei saa määrata riiki teenima ilma sellekohase seaduseta.

¹⁴ 10. märtsi kuninglik käsk koosnes üheksast punktist, mis määrasid peamise võõrleegioni loomises: 1. Üksuse nimeks saab *Légion étrangère* (Võõrleegion). 2. Kompaniid luuakse võimalusel rahvuslikku kuuluvust arvestades. 3. Leegioni administreerimine läheb kohaliku valitsuse alla. Vormiriietus on sinine punaste triipudega ja kollaste nõõpidega. 4. Ühtki välismaalast ei võeta vastu enne, kui nad pole sõlminud lepingut. 5. Lepingu pikkuseks on minimaalselt 3 aastat ja maksimaalselt 5 aastat. 6. Leegionäri vanus peab olema 18-40 ja pikkus üle 155 cm. Neil peab olema mingi isikut tõendav dokument või võimuasutuse poolt väljastatud luba. 7. Dokumentide puudumisel teeb otsuse vastuvõtmisest kindral. 8. Leegionäre saab uuesti palgata 2-5 aastaks, mis ei tähenda neile suuremat palka. 9. Korralduse täideviimise eest vastutab sõjanduse minister. -

Foreign Legion information. <<http://foreignlegion.info/french-foreign-legion-the-lineage/>> (25.04.2018).

Vabatahtlike kogumiseks avati üle Prantsusmaa värbamiskeskused. Võib oletada, et värbamisel ei pidanud Prantsuse ohvitserid suurt lugu kuninga poolt allkirjastatud seadusest, sest praktiliselt kõik vabatahtlikud, kes polnud just pimedad või lombakad, võeti vastu. Nii kirjeldavadki pealtnägijad esimesi Alžeeriasse jõudnud võõrleegionäre kui rändtsirkust, kelle hulgas oli mehi vanuses 16-60 ja kelle riietus oli ilmselt kokku otsitud Prantsuse muuseumitest. Ka järgmise pataljoni saabumisega ei vähenenud probleemid - esimesel päeval deserteeris 35 meest ning järgmisel päeval jõi kogu väeüksus end purju ning ründas oma ohvitseri, mille tulemusel vangistati praktiliselt kogu pataljon.¹⁵ Seega ei läinud leegioni algus kõige libedamalt ja selle organiseerimatus tõi juhtidele kaasa palju peavalu. Järgnevatel kümnenditel sai leegioni põhiülesandeks Põhja-Aafrika alistamine Prantsusmaale.

Ligi sajand pärast asutamist polnud võõrleegion enam ammu nii kaootiline kui algusaastail - välja oli kujunenud kindel süsteem ja struktuur. Paremale organiseeritusele Prantsuse sõjaväes panid aluse Prantsusmaa Kolmanda Vabariigi tekkimine ja Prantsuse-Preisi sõda 1870. aastate alguses, kui tulid välja olulised süsteemsed puudujäägid.¹⁶ 1930. aastatel koosnes Prantsuse Võõrleegion seitsmest struktuuriüksusest: Esimene jalaväerügement paiknes Alžeerias Sidi bel Abbes'is,¹⁷ mis on ühtlasi ka leegioni peakorteriks; teine, kolmas ja neljas jalaväerügement Marokos vastavalt Meknes'is, Fes'is ja Marrakeš'is; viies jalaväerügement Indohiinas Tonkinis; ratsaväerügement Sousse's Tuneesias ja lõpuks eripataljon Süürias (vt Lisa 2).

¹⁵ James Wellard. The French Foreign Legion. Boston; Toronto : Little, Brown, 1974. Lk 23-24.

¹⁶ Thomas Hippler. The French army, 1789-1914: Volunteers, pressed soldiers, and conscripts. // Fighting for a Living: A Comparative Study of Military Labour 1500-2000. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013. Lk 436-438.

¹⁷ Sidi bel Abbes asutati prantslaste poolt 1843. aastal ning sai oma nime araablaste pühamehe järgi. - Encyclopedia Britannica. <<https://www.britannica.com/place/Sidi-Bel-Abbes>> (30.04.2018).

1.2 Eestlaste arv Prantsuse Võõrleegionis

Millal sattus esimene eestlane võõrleegionisse, ei ole teada. Selgub, et 22. juunil 1915. aastal hukati karistuseks mässamise eest üheksa Venemaa kodanikust võõrleegionäri, kellest üks oli 10. oktoobril 1890. aastal Viljandis sündinud Jean Pallo. Leegionisse astus ta 21. augustil 1914. aastal.¹⁸ Võib oletada, et tegu on eestlasega, kuid arhiiviotsingud sellele kinnitust ei andnud.

Kui palju eestlasi teenis Prantsuse Võõrleegionis 1920. ja 1930. aastatel, on raske öelda. Üheks põhjuseks, mis olukorra keeruliseks muudab, on teenimine valede nimede¹⁹ ning rahvuste²⁰ all ning soov end välismaailma eest varjata. Samuti puudub selle kohta igasugune kaasaegne statistika. Siiski võib eestlaste arvu kohta teha oletusi. Olaf Klaassen väidab ajakirjandusele toetudes, et kahe maailmasõja vahelisel perioodil teenis võõrleegionis üle 200 eestlaste.²¹ Sellele väitele annab kinnitust üks anonüümne leegionär, kes hindab eestlaste arvukust samuti vähemalt paarisajale.²² Sõjaajaloolase Hannes Walteri sõnul teenis 1937. aastal Prantsuse Võõrleegionis umbes sada eestlast, kellest osad olid Hispaania kodusõjas punaste poolel osalenud mehed, kes nüüd ei saanud legaalselt kodumaale naasta.²³ Seda põhjusel, et 1937. aasta alguses andis riigivanem Konstantin Päts välja seaduse, mis keelas Eesti kodanikel Hispaania kodusõjas osaleda ning seaduse rikkujaid võis oodata kuni kolmeaastane vangistus.²⁴

Kaasaegne ajakirjandus on eestlaste arvu määramisel oluliselt abiks olnud, sest seal avalikustati mitmete eestlaste mälestused. Meenutusi kirjutasid leegionärid enamasti alles pärast teenistust,

¹⁸ June 22, 1915: execution of nine Russian nationality legionnaires.

<<http://www.legionetrangere.fr/index.php/homepage/79-infos-fsalle/989-22-juin-1915-execution-de-9-legionnaires-de-nationalite-russe>> (17.05.2018).

¹⁹ “Enamasti kannavad nad [eestlased] valenimesid.” - Erich Johanson. Välis-Eesti Almanak 2/1934. Lk 5.; Tuli ette ka koomilisi nimejuhtumeid. Näiteks kirjeldab Leegionär K., kuidas ühe leegionärist sakslase nimeks oli märgitud Karl Jawohl, sest mees ei osanud sõnagi prantsuse keelt ja vastas kõigele, sealhulgas ka nimeküsimusele, “Jawohl!” (sks “Jah!”). - Päevaleht. 07.12.1931. Lk 3.

²⁰ “Eestlastega juhtub siin kokku õieti harva. sest harilikult siingi paljud eestlased ei taha olla eestlased, waid annawad endid wälja soomlastena.” - R. Margaus. Päevaleht. 24.09.1931. Lk 2.

²¹ Olaf Klaassen. Aasia ja Aafrika 1918-1945 ning kontaktid Eestiga. I jagu. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 1990. Lk 36.

²² Rahvaleht. 23.12.1936. Lk 5.

²³ Mihkel Kärmas. Läbi tule ja vee. // Eesti Ekspress. 05.10.2000.

²⁴ Riigi Teataja. 26.02.1937. nr. 17.

sest märkmete tegemist teenistuse käigus võidi seostada spionaažiga. See omakorda võis mõningal määral mõjutada mälestuste faktitäpsust. Voldemar Paju kohtas endi sõnul oma kaheksa-aastase teenistuse jooksul 30 eestlast²⁵ ning ka järjekordne anonüümne leegionär teadis 1930. aastate alguses teenivat 30-40 eestlast.²⁶ Sarnase numbri toob välja ka Erich Johanson, kes kohtas teenistuse vältel umbes 40 eestlast, neist kaheksat kapralit ning kahte seersanti.²⁷ Korraga õnnestus tal kohata kümnet Eesti meest.²⁸ Lembit Krikmann, kes oma viieaastase teenistuse jooksul kohtas silmast silma vaid kuut eestlast, on veendunud, et neid oli sel perioodil vähemalt 30-40 meest, keda aga leegioni mitmekümne tuhande mehe hulgast lihtsalt ei olnudki võimalik üles leida.²⁹

Lisaks leegionäridele elas sel perioodil Aafrikas ka eestlastest tsiviilinimesi. Üks tuntuim neist oli Rudolf Peets, kes elas Marokos Marrakeši linnas, töötas arstina ning oli sealne Eesti aukonsul. Suuresti just aukonsuli ameti tõttu puutus ta kokku paljude leegionäridest eestlastega: “Mul on aga paljude eestlaste-wõõrleegionäridega kokkupuutumisi olnud, küll konsulaar-alal, küll muidu. Aga ma pean veel wõõrleegionäride kohta tähendama, et nad endid palju esitada ei taha. Ja eestlaste-wõõrleegionäride auks pean ütleva, et nad kõik on edasipüüdjad mehed. Nii mõnigi on välja teeninud seersandi-aukraadi. Nad on endile ka ikka leidnud paremad kohad. Ei tea, kas päris reameest-eestlast üldse wõõrleegionis on. 10 aasta jooksul on mind külastanud umbes 50 eestlast-wõõrleegionäri, kuid arvan, et üldse nende arv wõiks tõusta 80-ni.”³⁰ Kuigi Rudolf Peets meenutab eestlastest leegionäre diplomaadi kombel hea sõnaga, võib siiski arvata, et leegionärid valmistasid talle aastate jooksul ka üksjagu ebameeldivusi.³¹

Kõike eelnevat arvesse võttes võis eestlaste arv Prantsuse Võõrleegionis kahe maailmasõja vahelisel perioodil olla tõesti paarisaja mehe ringis, kuid nende täpne arv jääb tõenäoliselt alati teadmata. Suuresti tänu ajakirjandusele õnnestus nimeliselt välja selgitada ligikaudu 80

²⁵ Rahvaleht. 31.05.1930. Lk 5.

²⁶ Esmaspäev. 21.11.1932. Lk 5.

²⁷ Uudisleht. 07.04.1934. Lk 12. - Johanson lisab: “Lätlasi olen kohanud ainult 6 meest, samal arwul ka soomlasi, nii et nende naabermaade rahwaarwuga wõrreldes on eestlaste protsent siin kohutawalt suur.”

²⁸ Välis-Eesti Almanak 2/1934. Lk 5.

²⁹ Vaba Maa. 03.08.1937. Lk 4.

³⁰ Rudolf Peets. Rahvaleht. 30.07.1938. Lk 7.

³¹ Rein Taagepera saatesõna raamatule: Leonora Peets. Maroko taeva all. Tallinn: Olion, 1997. Lk 298.

leegionäri, kes sel perioodil leegionis teenisid (vt Tabel 1). Paljud neist võivad olla küll varjunimedega, kuid inimesed nende taga on tõelised. Seda kinnitab asjaolu, et suurt osa nimedest mainiti korduvalt erinevates mälestustes ning artiklites. Osadele nimedele leidis kinnitust ka arhiividokumentidest. Paljude meeste puhul sai arhiiviotsingutel takistuseks puudulik informatsioon - pelgalt perekonnanimest otsinguks ei piisa. Järgneva tabeli esimeses tulbas on tähestikulises järjekorras välja toodud teadaolevate leegionäride nimed, teises tulbas võimalik lisateave nende meeste kohta ning viimases tulbas allikas (allikad), kust informatsioon pärineb.

Tabel 1: Eestlastest leegionärid 1920. ja 1930. aastatel.

(A - Alžeeria; IH - Indohiina; M - Maroko; Värviga esiletõstetud leegionäridest tuleb põhjalikumalt juttu järgnevas peatükis.; Osade leegionäride kohta ei õnnestunud muud informatsiooni peale nime välja selgitada.)

Nimi	Lisainformatsioon	Allikas
Becker (Bekker)	Oli sõdurite kooperatiivi müüja. (IH)	Päevaleht. 11.11.1931. Lk 2.
Bette, Leopold Rudolf	Sünd. 26.01.1907 Tallinnas. Teenis leegionis 1930-1935. (A) (M)	A.W. Alejandro. Ma langesin vangi Hispaanias.; TLA.237.2.15
Bukovski	-	Rahvaleht. 12.06.1939. Lk 4.
Einmann	Rakverest. Leegionis kingsepp, sai tiisikuse. (A)	Vaba Maa. 17.07.1937. Lk 8.
Enno, Paul	Sünd. 27.05.1892 Tartumaal. Leegioni orkestris flöödimängija. (A) (IH)	E. Toona. Into exile. Lk 80.; EAA.1264.1.262
Heln	Üritas leegionist tulutult põgeneda.	Rahvaleht. 16.07.1931 Lk 4.
Hendrikson	-	Rahvaleht. 12.06.1939. Lk 4.
Hindrichson	Pärnust. Leegionis juuksur ja habemeajaja.	Vaba Maa. 30.07.1937. Lk 4.
Oksa (Hoksa)	-	Uudisleht. 07.04.1934. Lk 12.
Holts, Heinrich	Leegionis kokk. (M)	Rahvaleht. 28.12.1936. Lk 5.
Intal	Leegionis trompetimängija ja signalist. (IH)	Päevaleht. 20.10.1931. Lk 2.
Järlakas, Karl	Kundast. Kapral. Teenis võõrleegionis 5 aastat, pärast mida astus Eesti Kaitseväge.	Rahvaleht. 12.06.1939. Lk 4.; Postimees. 03.01.1939. Lk 5.
Johanson, Erich	Pärnumaalt. (M)	Rahvaleht. 23.12.1936. Lk 5.
Johanson, Toomhold	-	Rahvaleht. 17.01.1938. Lk 4.
Jürgenson, Valdeko	Õppis Tartu Kõrgemas Muusikakoolis. Oli leegionis ratsarügemendi orkestrant.	Vaba Sõna. 10.07.1934. Lk 6.
Kaasik	Leegionis kinomehhaanik. (A)	Päevaleht. 24.09.1931. Lk 2.
Kalla	-	Rahvaleht. 12.06.1939. Lk 4.

Nimi	Lisainformatsioon	Allikas
Kallas, Udo	Tartumaalt.	Rahvaleht. 31.05.1930. Lk 5.
Kanarbik, Oskar	Tallinnast. (M)	Rahvaleht. 23.12.1936. Lk 5.
Karu, Hans	Viljandimaalt. Sünd. 26.08.1910. Teenis leegionis 1935-1938. (A) Osales Hispaania kodusõjas. Lasti Soomes 1941. aasta suvel maha.	V. Ohmann. Eestlaste arv Hispaania kodusõjas.// Tuna 1/2017. Lk 87.
Leegionär K.	Põgenes edukalt leegionist. Hiljem töötas Tallinnas meiereis. (IH)	Päevaleht. 11.11.1931. Lk 2.
Krikmann, Lembit	Sünd. 21.01.1906 Uhtnas. Teenis leegionis 1931-1936. (A) (M)	Vaba Maa. 14.07.1937. Lk 4.; EAA.3057.1.74
Kop(p)mann	Leegionis kingsepp. (IH) Enne leegionit madrus.	Päevaleht. 02.11.1931. Lk 4.
Krõllov	Jäi pärast teenistust elama Prantsusmaale.	Rahvaleht. 12.06.1939. Lk 4.
Kruusement, Evald	Narvast. Sünd. 25.12.1905. Enne võõrleegionit oli elanud USAs. Vabastati teenistusest 1932. a tervislikel põhjustel. (A) Osales Hispaania kodusõjas, kus 1938. aastal hukkus.	Vaba Maa. 17.07.1937. Lk 8.; V. Ohmann. Eestlaste arv Hispaania kodusõjas.// Tuna 1/2017. Lk 88.
Kurg, Aleksander	Valgast. Teenis kuni 1923. aastani EV lennuväes. Alustas teenistust võõrleegionis 31.03.1938. Vabanes leegionist 11.01.1939 haiguse tõttu.	Rahvaleht. 23.05.1939. Lk 4.
Kütt, E.	Pärnust. Alustas teenistust ilmselt 1927. aastal. Lembit Krikmann väidab oma mälestustes, et Küti nimi oli kraabitud St. Jeani kindluse seina sisse.	Vaba Maa. 15.07.1937. Lk 8.
Lavin	-	Rahvaleht. 12.06.1939. Lk 4.
Leets	Meremees. Jäi pärast teenistust elama Prantsusmaale.	Järva Teataja. 27.01.1939, Lk 8.
Lehtmets	Rakverest. Enne teenistust oli madrus. Põdes leegionis malaariat. (IH)	Päevaleht. 20.10.1931. Lk 2.
Leiberg	Tallinnast.	Rahvaleht. 12.06.1939. Lk 4.
Lest	Pärnumaalt. Kapral. Kompanii toitlustaja. (M) (A)	Postimees. 18.09.1936. Lk 5.
Liedemann	-	Rahvaleht. 12.06.1939. Lk 4.
Limberg	Väidetavalt põgenes leegionist edukalt.	Rahvaleht. 16.07.1931. Lk 4.

Nimi	Lisainformatsioon	Allikas
Luts	Jäi pärast teenistust elama Prantsusmaale.	Rahvaleht. 12.06.1939. Lk 4.
Lõoke	Endine Eesti ohvitser Tallinna tehnilises väeosas. (A)	Päevaleht. 30.07.1935. Lk 4.
Lätt	Mustvee kordoni piirivalvur. Teenis leegionis ilmselt 1928-1933.	Postimees. 13.05.1934. Lk 6.
Mägi	Oli leegionis seersant ja kuulipildur.	Rahvaleht. 31.05.1930. Lk 5.
Mäll, Eduard	Sünd. 24.04.1900 Oudovas. Kapral. Teenis 1930-1935. (A) (M) Lisaks teenis mees ka Tuneesias.	Rahvaleht. 14.04.1938. Lk 4.; EAA.3134.1.63
Margaus, R.	Kapral. Teenis 1925-1930. (M) Mees teenis ka Süürias.	Päevaleht. 08.09.1931. Lk 5.
Mölder, Paul	Alustas teenistust leegionis 1927. a kevadel.	Uudisleht. 08.06.1929. Lk 4.
Nurk, Karl Richard	Sünd. 16.06.1902 Tartumaal. Põgenes leegionist, hiljem elas väidetavalt Tansaania.	Välis-Eesti Almanak 2/1934. Lk 5.; Postimees. 12.03.1933. Lk 6.; EAA.1257.1.311
Ollmann, K.	Leegionär nr 25296. Väidetavalt olid tal Eestis naine ja kuus last.	Rahvaleht. 16.07.1931. Lk 4.
Paju, Voldemar	Oli leegionis seersant. Teenis 1922-1930.	Rahvaleht. 31.05.1930. Lk 5.
Palder	Hukkus Marokos.	Rahvaleht. 12.06.1939. Lk 4.
Paltser	-	Välis-Eesti Almanak 2/1934. Lk 5.
Peltike, Alex.	-	Välis-Eesti Almanak 2/1934. Lk 5.
Pensa	-	Uudisleht. 07.04.1934. Lk 12.
Pere	Kompanii varahoidja. (IH)	Päevaleht. 11.11.1931. Lk 2.
Peterson	Põgenes leegionist, hiljem leiti tema surnukeha kõrbest. (A)	Rahvaleht. 28.12.1936. Lk 5.
Piht	Pärnumaalt. Kapral. (M)(A)	Postimees. 18.09.1936. Lk 5.
Piir(i), Nikolai	Narvast. Teenis leegionis 1933-1938.	Rahvaleht. 12.06.1939. Lk 4.; Postimees. 15.11.1938. Lk 7.
Pilko, Paul	Pärnumaalt Sindist.	Rahvaleht. 23.12.1936. Lk 5.

Nimi	Lisainformatsioon	Allikas
Pinar, Oskar	-	Välis-Eesti Almanak 2/1934. Lk 5.
Reinson, Anton	Virumaalt. Sünd. 16.08.1906. Osales Hispaania kodusõjas, hiljem teenis võõrleegionis Sidi bel Abbesis. Suri 22.02.1969 Suure-Jaanis.	V. Ohmann. Eestlaste arv Hispaania kodusõjas.// Tuna 1/2017. Lk 94.
Reisberg	Raadiotehnik leegioni tehnilises väeosas.	Päevaleht. 30.07.1935. Lk 4.
Reitel, Oskar	Sünd. 23.12.1911 Narvas. Temast on arhiivis säilinud pilt.	EFA.180.P.A-61.4; EAA.5338.1.30
Renno	Narvast. Langes lahingus Marokos.	Päevaleht. 24.09.1931. Lk 2.
Ridulane	Poksija. Jäi pärast teenistust Prantsusmaale elama.	Rahvaleht. 12.06.1939. Lk 4.
Riimann	-	Uudisleht. 07.04.1934. Lk 12.
Rosenberg, Eduard Rudolf	Sünd. 11.09.1904 Valgamaal.	Rahvaleht. 31.05.1930. Lk 5.; EAA.1299.1.184
Rottmann	Päevalehe artiklis on temast pilt.	Päevaleht. 08.09.1931. Lk 5.
Saar	-	Rahvaleht. 12.06.1939. Lk 4.
Sahharov, Sergei	Narvast. Sünd. 25.09.1907. Pärast leegionis teenimist osales Hispaania kodusõjas. Võimalik, et astus pärast Hispaania kodusõda taas Prantsuse armeesse.	V. Ohmann. Eestlaste arv Hispaania kodusõjas. // Tuna 1/2017. Lk 96.; EAA.5338.1.31
Saral	-	Uudisleht. 07.04.1934. Lk 12.
Savi, A.	Muusik Petserist. Kapral. Hukkus Marokos.	Vaba Maa. 17.07.1937. Lk 8.
Schmidt, Paul	Harjumaalt. Sünd. 04.04.1905. Arvatavasti on tegu Aleksander Kongaga.	Sakala. 15.08.1929. Lk 1.; V. Ohmann. Eestlaste arv Hispaania kodusõjas. // Tuna 1/2017. Lk 87.
Sihver (Sifer), Juhan (Jean)	Lasti põgenemiskatse eest 1926. a maha.	Rahvaleht. 31.05.1930. Lk 5.
Suik, Alfred	Sünd. 13.01.1900 Rāpinas. Tõlkija. (M)	Postimees. 13.09.1936. Lk 3.; EAA.1269.1.837

Nimi	Lisainformatsioon	Allikas
Sutt, Richard Helmar	Sünd. 16.12.1906 Viljandimaal. Eestis Ratsarügemendi leitnant ja ratsasportlane. Leegionis hobuste treener. Alustas teenistust leegionis 1937. aastal.	Rahvaleht. 17.01.1938. Lk 4.; TLA.1359.2.12
Sõerd	-	Päevaleht. 10.09.1935. Lk 4.
Tammik, Aleksander	Sünd. 04.11.1905 Pärnus. Osales Hispaania kodusõjas.	V. Ohmann. Eestlaste arv Hispaania kodusõjas. // Tuna 1/2017. Lk 99.
Tikko	Kingsepp. Sai haavata ja vabastati teenistusest.	Vaba Maa. 16.12.1932. Lk 2.
Tõrs	Põgenes leegionist, jäi kadunuks.	Rahvaleht. 16.07.1931. Lk 4.
Väli, Aleksander	Põgenes leegionist, kuid pöördus hiljem tagasi.	Rahvaleht. 16.07.1931. Lk 4.; EFA.180.P.A-61.4
Veermann	Käsmust. Koloneli tentsik. (A) Rahvalehe artiklis on temast pilt.	Rahvaleht. 28.12.1936. Lk 5.
Vist	Leegioni kokk Sidi bel Abbesis. (A)	A.W.A. Ma langesin vangi Hispaanias. Lk 38-39.
Leegionär V., Arnold	Teenis leegionis ilmselt 1927-1932.	Esmaspäev. 21.11.1932. Lk 5.
Weidenberg (Rajajõgi)	Väidetavalt muutis Prantsusmaal oma nime Rajajõest Weidenbergiks, kuna endine nimi oli prantslaste jaoks liiga keeruline.	Postimees. 18.09.1936. Lk 5.

2. EESTLASTE MEMUAARID

2.1 Eduard Mäll

Kui rääkida eestlastest võõrleegionis, siis vahest üks tuntuim neist on Eduard Mäll (vt Lisa 3) tänu oma raamatule “Võõrleegioni trikoloori all”, mis ilmus 1938. aastal.³² Teoses algab tegevus pihta juba Prantsusmaal võõrleegioni värbamiskeskuses ning põhjuseid, miks mees kodumaalt lahkus, ei mainita. Võõrleegion on hea koht, kuhu põgeneda oma mineviku eest ning on väga tõenäoline, et seda võimalust kasutas ka Mäll.

Eduard Mäll lõpetas 1925. aastal Tartu ülikooli õigusteaduskonna ning asus tööle juristina. 1926. aastal läks ta teenima kaitseväge, pärast mida töötas vannutatud advokaadi abina Narvas. 1929. aasta kevadel lahutas ta oma abielu ning samal sügisel tabasid teda rängad süüdistused. Nimelt kaebas üks narvalane politseile, et Mäll on teda petnud. Mäll ise oli advokaatide koosseisust lahkunud ja Narvast sootuks kadunud. Väidetavalt oli tema vastu lisaks ka teisi süüdistusi.³³ Vaid mõni kuu pärast selliseid süüdistusi alustas Mäll 1930. aasta alguses teenistust Prantsuse Võõrleegionis. Kas tema eesmärgiks oli lihtsalt välismaale põgeneda või plaanis ta kohe leegionisse astuda, seda ei ole võimalik välja selgitada, selge on vaid see, et tal oli vaja Eestist kaduda. Seda toetab ka fakt, et Mäll ei astunud leegionisse oma pärisnimega, vaid võttis oma nimeks Johannes Schulbach. 1935. aasta suvel avalikustas Päevaleht 36 numbris 22. juulist kuni 10. septembrini J. Schulbachi kirjutise “Truuduse ja au lipu all”,³⁴ mis on tegelikult hilisem E. Mälli “Võõrleegioni trikoloori all” mõne erinevusega,³⁵ näiteks ei klapi teenistuse ajad.³⁶ Igatahes 1935. aasta alguses lõppes Mälli teenistus võõrleegionis ning umbes pool aastat pärast seda ilmusid tema mälestused ajalehes valenime alt. Miks Mäll oma kirjutist kohe enda nime alt

³² Eduard Mäll. Võõrleegioni trikoloori all: (La Légion étrangère): Alžeerias, Marokos, Sahaaras, Tuneesias. Tallinn: Vaba maa, 1938. - Ilmunud on ka raamatu uustrükk aastal 2015. aastal.

³³ Advokaat ei olnud aus. // Sakala. 02.11.1929. Lk 2. - Pealekaebajaks oli Narva elanik Feliks Schults, kes maksis Mällile tasu enda esindamise eest, kuid meile teadmata põhjustel Mäll seda ei teinud.

³⁴ Johannes Schulbach [Eduard Mäll]. Truuduse ja au lipu all. // Päevaleht. 22.07.1935 - 10.09.1935.

³⁵ Kinnituseks, et tegemist on sama autoriga, on mõlemas kirjutises sama pilt Eduard Mällist (vt Lisa 3). Vt: Päevaleht. 24.07.1935. Lk 4.; Rahvaleht. 23.04.1938. Lk 4.

³⁶ Schulbach väidab oma teenistuse ajaks 1929-1930. - Päevaleht. 22.07.1935. Lk 4.; Mäll teenis leegionis aga 1930-1935. - Rahvaleht. 23.05.1938. Lk 4.; Kõike arvesse võttes on tõenäolisem teenistusaeg 1930-1935.

ei avaldanud ning miks ta teenistuse algus- ja lõpuaega moonutas, jääb teadmata, kuid ilmselt on ka sellel otsusel seotus minevikuga.

Eduard Mälli teenistus Prantsuse Võõrleegionis möödus Põhja-Aafrikas (vt Lisa 4). Nagu kõikidel Prantsusmaal leegionisse värvatud sõduritel, algas ka Mälli teekond Marseille lähistel, kust ta peagi üle Vahemere Orani ja sealt edasi Sidi bel Abbesi siirdus. Nagu eelpool mainitud, siis on Sidi bel Abbesi näol tegu võõrleegioni keskusega, uute leegionäride jaoks nii-öelda kogumispunktiga, kus toimub esmane väljaõpe, pärast mida sõdurid allüksustesse määratakse. Kuna käisid ettevalmistused leegioni sajandaks juubeliks ja sellega seoses suured ehitustööd, siis tegutses Mäll natuke aega müürsepana. Pärast ligi aastast teenistust ja väljaõpet Sidi bel Abbesis määrati Mäll sidekompaniisse, mis suundus Meknesisse Marokos. Kas tegu oli hirmuga lahingu ees või lihtsalt koduigatsusega, aga 1931. aasta kevadel otsustas Mäll leegionist põgeneda.³⁷ Ühes venelasest leegionäriaga võeti suund Hispaania Marokole, kuid kohale ei jõutud, sest enne põgenikud tabati. Kohus küll mehi süüdi ei mõistnud, kuid karistuseks määrati Mäll Kasba Tadas paiknevasse üksusesse “põhja kolonn”, pärast mida tuli mehel osaleda ka lahingutegevuses. Sel perioodil jutustab autor ka kohtumisest Taani printsiga.³⁸ 1932. aasta kevadel määrati Mäll ratsarügementi ning ta suundus Kerrandosse. Edasi viidi eskadroni koosseisus läbi erinevaid ülesandeid ning jõuti välja Akka oasini. Seal olles sai Mällil täis 2,5 aastat teenistust, mis tähendas, et tal oli võimalus saada puhkust, mida ta ka 1933. aasta suvel kasutas. Ta reisis Rabati linna, kus asus leegioni puhkekodu. Pärast puhkust lahkus Mäll Marokost Tuneesiasse Sousse'i linna, kus asub ratsarügemendi keskus. Kuni teenistuse lõpuni 1935. aastal ta enam lahingutest osa võtma ei pidanud.

Kliima poolest on elu Aafrikas tõeline piin, kõrvetav päike ja 40-kraadine kuumus on tavalise eestlase jaoks harjumatu ja raske katsumus (vt Lisa 5). Toidu poolest aga Mälli sõnul

³⁷ Leegionist põgenemine oli tavapärane nähtus, kuid sellele võis järgneda karm karistus. Sakslane Ernst Löhndorff meenutab, kuidas kättesaadud desertöörid keset päeva kaelani liiva sisse maeti. Sellisesse olukorda sattunud leegionäridel kadusid edaspidised põgenemismõtted kiirelt. - James Wellard. The French Foreign Legion. Boston; Toronto : Little, Brown, 1974. Lk 17.

³⁸ Taani prints Aage teenis tõesti neil aastail võõrleegionis ja on sellest kirjutanud ka raamatu: H. H. Prince Aage Of Denmark. A Royal Adventurer In The Foreign Legion. New York: Doubleday, 1937. - On väga tõenäoline, et ohvitserina puutus Taani prints oma teenistuse vältel kokku mitmete eestlastega, kuid paraku oma teoses ta seda ei maini.

nurisemiseks põhjust ei olnud.³⁹ Olles teeninud Eesti kaitseväes, leidis ta, et toitlustuse tase oli üsnagi võrdväärne. Siiski nentis mees, et sõjaolukorras tuli kannatada ka nälga. Kuid pigem oli kõrbes sõdimise puhul probleeme veega kui toidupoolisega. Mälli sõnul oli Maroko linnades üsna tavapäraseks äriks veemüük.⁴⁰ Vaba aega sisustasid leegionärid tihti alkoholi tarbides ning ka Mäll külastas erinevaid lõbustusasutusi. Kord kohtas ta ühes kõrtsis teist eestlasest leegionäri Pauli⁴¹ ning neist said head sõbrad. Õnneks ei olnud joomine ainus võimalik lahendus vaba aja veetmiseks, Sidi bel Abbesis asus raamatukogu, kus leidis imekombel ka eestikeelseid teoseid.⁴² Leegionis peeti ka kristlikuid pühasid nagu näiteks jõule.

Võõrleegionis teeninud Alfred Suigu sõnul peeti leegionis jõule alati suure pidulikkusega ning ettevalmistused algasid juba kuid enne pühi. Jõululaupäeva õhtul toimusid leegionäride etteasted, milleks enamasti pikalt harjutati. Hiljem lauldi jõululaule ning jagati jõulukinke. Keskööl saabus jõulueine aeg, milleks oli seapraad hapukapsaga ja kõrvale hõõgvein.⁴³

Pärast viieaastast teenistust võõrleegionis naasis Mäll tagasi Eestisse, kus abiellus 1936. aasta suvel. 1938. aastal sündis perre poeg Linnart Mäll.⁴⁴ Eduard Mäll suri Tallinnas 13. märtsil 1939.⁴⁵

³⁹ Hommikusöögiks kohv, leib, sprotid, vorst või juust ja šokolaaditükk. Lõuna enamasti kolmekäiguline: supp, praad ja magustoit. Supiks tavaliselt puljong kuivatatud saiaga, praeks kala- või loomaliha, mille juurde kartulid, aedviljad või makaronid ning magustoiduks kas kompott, puuvili või keedetud riis šokolaadiga. Kõrvale antakse ka veini. Õhtusöök on tihti sama, mis lõunagi, millele lisandub kohv. - Mäll. Võõrleegioni trikoloori all. Lk 31.

⁴⁰ Rahvaleht. 16.05.1938. Lk 4.

⁴¹ Suure tõenäosusega on tegemist kirjanik Ernst Enno noorema venna Paul Ennoga, kes teenis leegioni orkestris flöödimängijana.

⁴² Eestikeelsetest teostest olid raamatukogus Mälli sõnul nt Villem Reimani "Eesti ajalugu" ja "Vaga Jenoveva ajalik eluaeg". - Mäll. Võõrleegioni trikoloori all. Lk 30.

⁴³ Postimees. 24.12.1936. Lk 4.

⁴⁴ Linnart Mäll oli Eesti ajaloolane, orientalist ja poliitik.; EAA.3134.1.63.

⁴⁵ Päevaleht. 18.03.1939. Lk 8.

2.2 Leopold Rudolf Bette

Leopold Rudolf Bette, kes on rohkem tuntud pseudonüümi Antonio Williams Alejandro all, sündis 1907. aastal Tallinnas.⁴⁶ Tema mälestuste põhjal on ilmunud raamat “Ma langesin vangi Hispaanias”.⁴⁷ Noorukiiga möödus Bette jaoks keeruliselt, erinevatel põhjustel osales ta 1924. aasta 1. detsembri ülestõususes ning kandis oma tegevuse eest ka vanglakaristust. Pärast vanglast vabanemist otsustas ta Eestist lahkuda. Tänu tutvustele sadamatöolistega õnnestus tal salaja ühele Prantsuse laevale pääseda, “jänes” aga avastati ning saadeti Prantsusmaale jõudes kohtu ette. Kohus mõistis Bette vangi koos suure rahatrahviga, kuid võõrleegionisse astumise korral võis karistusest pääseda. Nii otsustaski mees leegioniga lepingu sõlmida,⁴⁸ kuid selle asemel, et teenistusse asuda, läks ta tööle kaubalaevale, mis Mehhikosse sõitis. Mehhikos läks Bette tööle ühte rantšosse, kust ta peagi kinni võeti ning Prantsusmaale välja anti.

Läbi pika seikluse jõudis Bette lõpuks ikkagi võõrleegionisse ja 2. jaanuaril 1930. aastal algas sõit Aafrikasse, kus möödus kogu mehe teenistus (vt Lisa 6). Tavapäraselt algas ka Bette teenistus Alžeerias Sidi bel Abbesis. Edasi viis tee teda õppustele Saidasse, kus mees kohtus juba eelpool mainitud Paul Ennoga.⁴⁹ Pärast väljaõpet Alžeerias tuli minna Marokosse. Tee kulges läbi erinevate Maroko linnade kuni Mekneseni. Seal määrati Bette muulameheks ning tema tööks sai üksuste moonaga varustamine. Varsti viisid kohustused ta Meknesest lõunasse Kasba Tadla ümbrusesse, kus tuli varustada mägist piirkonda ja sealseid asulaid nagu Beni-Mellal või Oued Zem. Sealne teenistus sai otsa 1930. aastal pärast kaklust ühe sakslasest leegionäri ja ning ta saadeti kuni karistusotsuse tegemiseni El Richi. Kartuses, et teda ootab ees karistuskompaniisse minek, otsustas Bette leegionist põgeneda. Ta jõudis rongiga läbi Missouri Cuercifi linna, kuid pärast seda õnn rauges ning ta võeti kinni. Bette viidi Meknesesse, kus mõisteti üheks aastaks vangi. Vangistusest tuli ära kanda neli kuud, pärast mida jätkus teenistus laohoidja abilisena, selline leegionäri jaoks võrdlemisi lihtne elu kestis mõned kuud. Seejärel tuli jälle minna

⁴⁶ TLA.237.2.15

⁴⁷ Antonio Williams Alejandro (pseud.). Ma langesin vangi Hispaanias: ühe eestlasest ilmaränduri elust. Tallinn : Eesti Raamat, 1989.

⁴⁸ Leegionisse astus Bette tõenäoliselt Wilhelm Hagendorni nime all.

⁴⁹ Üks Sidi bel Abbesis kohatud kaasmaalane kirjeldab Ennot sõnadega: “Ta on moosekant ja joob kui kurat, pealekauba on ta veidi “tule eile meile””; Hiljem tõdeb ka Bette, et Enno oli “liigjoomisest tõesti veidi jaburaks muutunud.” – A. W. Alejandro. Ma langesin vangi Hispaanias. Lk 39, 43.

lõunasse mägedesse, kus sai taaskord tuttavat muulamehe ametit proovida. Varustajana töötas mees oma teenistuse lõpuni ning 1935. aastal lahkus ta Aafrikast tagasi Prantsusmaale.⁵⁰

Leegionäride palk sõltus staažist ning teenistuskohast. Iga teenitud aastaga suurenes ka teenistus. Alžeerias teenides oli palk kõige väiksem, Marokos juba märgatavalt kõrgem ning Süürias, Indohiinas ja Tuneesias maksti veelgi paremat tasu. Pärast kaheaastast teenistust sai Bette Marokos 42 franki iga 15 päeva tagant.⁵¹ Leegionärile kohaselt kulus ka suurem osa Bette palgast alkoholile, juba teenistuse alguses tegid vanemad leegionärid selgeks, et ilma kruusita ei käi seal keegi ringi. Vaba aeg möödus enamasti õhtuti linnatänavatel ja erinevates lõbustusasutustes. Raha säästmine ja kogumine ei olnud leegionis kombeks, esiteks oli palk selleks suhteliselt kesine ning teiseks ei nähtud sel mõtet, sest lahingus võidi igal hetkel surma saada. Sakslane Erwin Rosen nimetab leegionäre oma mälestustes kõige odavamateks sõduriteks maailmas, sest pärast nädalast ränkrasket tööd võis palga eest osta kõigest natuke tubakat, pesuvahendeid või pudeli veini, samal ajal kui briti sõdurite palk oli tema sõnul üle 20 korra suurem.⁵²

Olmetingimuste üle Bette ei kurda. Loomulikult oli elu leegionis kaugel luksuslikust, kuid kõik eluks vajalik oli olemas. Suurim probleem kõrbealadele kohaselt oli loomulikult puhta joogivee nappus. Varustajana pidi Bette tihti läbima pikki kilomeetreid, et jõuda mõne allika või kaevuni, kust üksusele vett tarnida.

Pärast teenistust võõrleegionis elas Bette Prantsusmaal, kus abiellus ning võttis aktiivselt osa tööliste streikidest. Viimase tegevuse eest saadeti mees maalt välja ning edasi elas ta Prantsusmaal illegaalselt Antonio Williams Alejandro nime all. Mehe abikaasa suri raske haiguse tagajärjel ning kui mõne aja möödudes algas Hispaania kodusõda, otsustas Bette seal vabatahtlikuna osaleda. Sõja lõpus, osalenuna kaotajate poolel, langes Bette 1939. aastal vangi,

⁵⁰ A.W. Alejandro. Ma langesin vangi Hispaanias. Lk 84.

⁵¹ 42 franki 15 päeva eest teeb kuupalgaks 84 franki. Võrdluseks sai 84 Prantsuse franki eest 1932. aastal osta umbes sama palju kaupu, kui sai osta Rootsis 2015. aastal 59,6 euro eest. Täheleb, et tegu ei olnud kuigi suure palgaga, kuid samas ei pidanud leegionärid maksma toidu, riiete ja elamise eest. - Frankide ja eurode võrdlus pärineb: Historical statistics.

<<http://www.historicalstatistics.org/Currencyconverter.html>> (28.04.18).

⁵² Erwin Rosen. In the Foreign Legion. London: Duckworth & Co., 1910. Lk 106-108.

kust vabanes alles 1954. aastal. Tagasi Tallinnasse jõudis ta 1956. aasta alguses (vt Lisa 7). Bette suri 1962. aastal pärast pikka haigust ning on maetud Tallinna Metsakalmistule.⁵³

⁵³ A. W. Alejandro. Ma langesin vangi Hispaanias. Lk 86, 227-230.;
kalmistud.ee/Haudi keskkond.

<https://www.kalmistud.ee/haudi?filter_maetud_eesnimi=leopold&filter_maetud_perenimi=bette&action=maetud&popup=0&yldotsing=1&filter_maetud_kalmistu=> (19.05.2018).

2.3 R. Margaus

Margausi R-tähe taha peituvat eesnime välja selgitada pole õnnestunud ning ka perekonnanimi ei pruugi olla õige, kuna eestlased, nagu paljud teised rahvused, kasutasid võõrleegionis teenides valenimesid. Tema mälestused võõrleegionist ilmusid Päevalehes 1931. aasta septembris ja oktoobris.⁵⁴ Koos tekstiga ilmus temast ka mitmeid pilte (vt Lisa 8).

Margausi sõnul leidis ta 1924. aasta detsembris tööd ühel Kreeka kaubalaeval Marseille's. Marseille'st alustatud reis jäi aga tormi tõttu lühikeseks ning laev ja meeskond hukkusid, ellu jäid vaid Margaus ning kaks kreeklast, kes uhuti Alžeeria rannikule Orani lähisteles.⁵⁵ Edasi viis tee Margausi tagasi Marseille'sse, kus ta tulutult tööd leida proovis. Ühel päeval kohtus ta prantslasega, kes soovitas minna võõrleegionisse, kus olevat väga hea ja lihtne elu, nii võetigi ette tee värbamispunkti Saint Jeani kindluses. Mõistmata sõnagi prantsuse keelt, allkirjastas Margaus võõrleegioniga viieaastase lepingu, mida ta ise arvas olevat kolmeaastane. Varsti mõistis Margaus, et sadamas kohatud prantslane oli tõenäoliselt võõrleegioni agent ning jutt ilusast elust leegionis ei vasta tõele, vaid on kaval nipp raskes seisus meeste meelitamiseks leegionisse.

Nädal pärast leegionisse astumist sõidutati leegionärid üle mere Orani, kust edasi Sidi bel Abbesi, leegionäride "koju".⁵⁶ Oli 1925. aasta jaanuarikuu. Varsti pärast seda tulid õppused Saidas, mis kestsid mitu kuud ning mille järel naasti Sidi bel Abbesi, kus Margaus raskekuulipilduja üksusesse määrati. Edasi tuli minna Lalla Maghniasse. Sealsed sõjaväemanöövrid olid aga niivõrd rasked ja toit kesine, et Margaus otsustas koos paari ungarlasest kaaslasega põgeneda. Deserteerimisele andis indu ka teadmine, et Hispaania piir ei ole väga kaugel.⁵⁷ Põgenemine ebaõnnestus ja Margaus pidi karistuseks 15 päeva kartsas veetma.

⁵⁴ R. Margaus. Wiis aastat "võõraste leegionis". // Päevaleht. 08.09.1931-08.10.1931.

⁵⁵ Nimetatud laevahukule ühtegi kinnitust leida ei õnnestunud. 1924. aasta detsembris oli küll Vahemerel kaks laevaõnnetust Kreeka laevadega, kuid kumbki ei sobi kokku antud kirjeldusega. Samas on Orani lähiestest vetes teadaolevalt 91 laevavrakki. - Wrecksite. <<https://www.wrecksite.eu/wreck-search.aspx?text>> (30.04.18).

⁵⁶ Lisaks leegioni kodule oli Sidi bel Abbes keskuseks ka Prantsuse filmimeestele Põhja-Aafrikas, kes kasutasid logistikaprobleemide lahendamiseks ära võõrleegioni abi. - David H. Slavin. French Cinema's Other First Wave: Political and Racial Economies of "Cinéma colonial," 1918 to 1934. // Cinema Journal 37/1, 1997. Lk 23.

⁵⁷ Lalla Maghniast üle mägede Hispaania Marokosse võis olla umbes 60-70 km. -

Peagi saadeti Margaus oma pataljoniga Maroko toonasesse pealinna Fesi, kust omakorda edasi El Mersi. Seal ja ka lähiümbruse sõjaväe tugipunktides tegutses Margaus valdavalt müürsepana, kuid aeg-ajalt tuli tõrjuda ka araablaste rünnakuid. 1926. aasta kevadel saadeti Margaus Fesi kapralite kooli, mille lõpetamise järel lahingutesse araablaste vastu. Ühes lahingus sai mees raskelt haavata ning ta saadeti tagasi Fesi taastuma. Kuupikkuse taastumise järel osales Margaus veel mitmetes lahingutes,⁵⁸ kuni täitus kaks aastat teenistust Marokos⁵⁹ (vt Lisa 9).

Marokost saadeti Margaus tagasi Sidi bel Abbesi ning ta pidi tegema valiku, kus jätkata oma teenistust. Ta soovis minna Indohiinasse, kuid sellega oleks kaasnenud lepingu pikendamine leegioniga aasta võrra ning seega otsustas ta Süüria kasuks. Kuniks täitus vajalik arv Süüriasse minejaid, pidi Margaus teenima Saharas asuvas Becharis ja sealses niinimetatud kaameliratsaväes.

1927. aastal lahkus Margaus laevaga Oranist ning jõudis kaheksa päeva hiljem Beirutis sadamasse (vt Lisa 10). Beirutist saadeti ta Alepposse ning pärast nädalast peatust algas marss Eufrati jõe suunas. Margaus asus teenistusse Rakka (Ar-Raqqah) asulasse, kus tema üksus peatus 1928. aasta märtsini, kuni tuli käsk ümber asuda Baalbek'i. Seal tuli ette kokkupõrkeid mägedes elavate bandiitidega. Ligi ühele kuule Baalbek'is järgnes kuu aega Rayak'i garnisonis ning seejärel taas teenistus Baalbek'is, kus saadeti mööda terve talv. Edasi saadeti Margaus 1929. aasta märtsis Beirutisse ehitustöödele, mille valmimisel järgmisele ehitusobjektile Rachayas. Kapralina oli Margausi ülesandeks olla töödejuhataja, mistõttu üritati teda kord ka kaasleegionäride poolt tappa. Paari kuuga valmisid vajalikud tööd ning tuli taaskord edasi liikuda, seekord Ras Baalbeki. Kuna teenistus leegionis hakkas lõppema, siis sai Margaus puhkust, mille ta veetis peamiselt Beirutis. 11. detsembril 1929. aastal astus ta seal laevale ning nädal hiljem jõudis Marseille'sse, kus veetis oma viimased päevad viieaastasest teenistusest

Google Maps. <<https://www.google.com/maps/@34.9250735,-2.0695101,10.13z>> (30.04.18).

⁵⁸ Margaus kirjeldas muuhulgas ka ühe mäetipu vallutamist, mis osutus leegionäridele edukaks. Pärast lahingut tehti Margausi sõnul ühispilt, mis saadeti hiljem Prantsuse sõjamuuseumisse ning mehele anti ka teenetemärk "Croix Guerre". - Päevaleht. 19.09.1931 Lk 2.;

*Prantsusmaal Aubagnes asuvad nii võõrleegioni muuseum kui ka arhiiv. Vaatamata korduvatele abipalvetele ei ole kummastki asutusest ühtegi vastust tulnud, et kontrollida Margausi ja ka teiste eestlaste väidete paikapidavust.

⁵⁹ Reeglina said leegionärid pärast kaheaastast teenistust Marokos valida, kas jätkavad oma teenistust Marokos või lasevad end viia mujale, näiteks Süüriasse või Indohiinasse. Enamasti lahkuti Marokost, sest sealne teenistus oli võrreldes teiste paikadega tunduvalt raskem, ohtlikum ning vähemtasustatud.

leegionärina. Paraku ei ole teada, mis sai Margausist pärast teenistust, põhjuseks on asjaolu, et ilmselt jätkas ta elu teise, arvatavasti teenistusele eelnenud, nime all.

Teenistuse alguses oli Margausi palk väga väike, selle eest sai vaid mõne paki sigarette ja natuke saapamääret. Teenistuse lõpul aga oli palk tunduvalt suurem, seda tänu kaprali auastele, staažile ning teenistusele Süürias. Margausil õnnestus isegi raha kõrvale panna, mis tuli kasuks teenistuse lõppedes Prantsusmaal. Toidu poolest oli teenistus Aafrikas üksluine ja kesine ning pidev nälg sundis ka Margausi korduvalt põgenemismõtetele. Teenistust Süürias võis selle kõrval pidada lausa paradiisiks, sest näiteks Aleppos viibides anti kohvi koos suhkruga ning lõunasöögi kõrvale viinamarju jääga. Ka see oli põhjuseks miks eelistati teenida pigem Süürias kui Marokos.

Eelmises peatükis oli juttu Sidi bel Abbesis asunud raamatukogust, kus Eduard Mälli sõnul olid mõned üksikud eestikeelsed teosed.⁶⁰ Samast raamatukogust oli juttu ka Margausi mälestustes, kus mees väitis: “Raamatuid on kõiksuguseis keeltes, puudusid ainult eestikeelsed. Mulle saadeti kodumaalt ajuti raamatuid ja ajalehti järele, mis ma peale läbilugemist annetasin legionääride raamatukogule. Seal on nad kindlasti praegugi ja mõni kodumaalane, kes olude sunnil sinna satub, võib leida need sealt eest.⁶¹” Kuna Margausi teenistus lõppes 1930. aastal ning Mälli oma algas samal aastal, siis on väga tõenäoline, et Margausi ettekuulutus läks täide ja Mäll leidis leegioni raamatukogust teise eestlase sinna annetatud raamatud.

⁶⁰ Päevaleht. 29.07.1935. Lk 4.

⁶¹ Päevaleht. 24.09.1931. Lk 2.

2.4 Lembit Krikmann

Lembit Krikmann astus võõrleegionisse 1931. aasta sügisel. Tema mälestused viieaastasest teenistusest leegionis ilmusid 1937. aastal ajalehe Vaba Maa 23 numbris.⁶² Krikmann sündis 21. jaanuaril 1906. aastal,⁶³ kuid täiendavat informatsiooni tema kohta enne leegionisse astumist ei õnnestunud leida. Samuti ei avalikusta Krikmann ise oma minevikku ega ka leegionisse astumise põhjuseid. Siiski vihjab ta, et leegion on hea koht, kuhu inimene saab kaduda.⁶⁴ Seega algavad Krikmanni mälestused pihta juba leegionis olles. Leegionisse juhtus ta astuma Compiègne'i vaherahu aastapäeval,⁶⁵ mis tähendas leegionis pidustusi ja jättis mehele teenistusest hea esmamulje. Selgub, et Lembit Krikmannil oli kolm aastat noorem vend August Endel Krikmann, kes hukkus 1932. aastal Alžeerias „raudtee katastroofis“.⁶⁶ Paraku ei ole teada, mis põhjustel August Endel Põhja-Aafrikas viibis, kas tegu oli samuti leegionäriiga või mitte.

Krikmanni teenistus võõrleegionis möödus peamiselt Marokos (vt Lisa 11). Küll aga enne Marokosse jõudmist tuli läbida raskeid õppuseid Alžeeria pinnal nii Sidi bel Abbesis kui ka Saidas. Õppused kestsid neli kuud, pärast mida jätkus teenistus ühes Saidast lõunas asuva väikse küla garnisonis. Väidetavalt kohtas Krikmann seal viibides kindral Rollet,⁶⁷ kes andis talle tubli teenistuse eest 50 franki.⁶⁸ 1932. aasta juulis tuli korraldus minna Marokosse. Teekond läbi Sidi bel Abbesi ja Oujda lõppes Fesis, kus mees pioneerikompaniisse sapööriks määrati. Varsti tuli ette võtta esimene sõjaretk Atlase mäestikusse. Läbi erinevate linnade viis teekond mägedesse Kerrando ja Richi ümbrusesse, kus oli peamiseks ülesandeks teedehitus. Samuti tuli tõrjuda berberite pealetunge ning rinda pista näljaga. Edasi tuli Krikmannil osaleda veristes lahingutes

⁶² Lembit Krikmann. Viis aastat võõrasteleegionis: eestlase elamusi Aafrika kuuma päikese all. // Vaba Maa. 14.07.1937 - 10.08.1937.

⁶³ EAA.3057.1.74

⁶⁴ Vaba Maa. 14.07.1937. Lk 4.

⁶⁵ Compiègne'i vaherahu sõlmiti 11.11.1918, sellega lõppes I maailmasõda.

⁶⁶ EAA.3057.1.74

⁶⁷ Kindral Rollet on oma teenete ja pühendumuse eest võõrleegionis tihti kirjeldatud kui "leegioni isa". Väidetava kohtumise ajal 1932. aastal oli kindral Rollet võõrleegioni inspektor.

⁶⁸ Krikmann kirjeldab olukorda järgmiselt: "Juhtusin olema tol korral vahiteenistuses, kui kindral saabus, ja mind saadeti tema autot valvama. Lahkudes küsis kindral, mis rahvusest mina olen. Wastuse järele: "Eestlane, minu kindral!" andis ta mulle 50 franki, "teenistuskohuste korraliku täitmise eest," nagu ta tähendas." - Vaba Maa. 19.07.1937. Lk 8.

Michlifeni lähistel kuni 1932. aasta sügisel ta Ksar es-Souki⁶⁹ puhkusele saadeti. Puhkus ei kestnud kaua ja juba novembris tuli edasi liikuda Tafilateti ning sealt edasi Alnifi lähistele, kus tuli ehitustegevuse kõrval taas osaleda ka lahingutegevuses. 1933. aasta alguses sai Krikmann kolmeks kuuks liikuda tagasi Ksar es-Souki, kus olid teenistusolud lihtsamad. Sama aasta suvel jätkus teenistus Tagounites, kus oli kuuma kliima ja veepuuduse tõttu erakordselt raske hakkama saada. Suve lõpus siirdus eestlane Assouli, kus tegeles fordiehitusega, peale mida komandeeriti ta Fesi, kus sai varustuse väljaandjaks. Jõulud veetis ta Fesis üheskoos teiste eestlastega. Järgmisel aastal saadeti Krikmann taas Ksar es-Souki, kus ta kohtas veel eestlasi, kelle seltsis möödus aeg kiirelt ning 1934. aasta jõuludeks täitus mehel kaks ja pool aastat teenistust Marokos, mis tähendas puhkuse saamist ning saatmist tagasi Alžeeriasse. Puhkus ja teenistus Alžeerias olid Krikmanni jaoks igavad ning ta palus end tagasi Marokosse määrata. Nii saadetigi ta 1935. aasta suvel Marrakeši, kust edasi Agadiri ja Azougari. Seal tuli ette kokkupõrkeid tuareegidega.⁷⁰ Sama aasta oktoobris liikus mees tagasi Marrakeši, kus töötas taas varustuse väljaandjana kuni peaaegu oma teenistuse lõpuni. Marrakešis külastas Krikmann Rudolf Peetsi, kellelt sai nõuaandeid tagasi kodumaale pöördumiseks ning 28. oktoobril 1936. aastal lahkus ta Casablancasse, kust laev teda Marseille'sse viis. Teenistus polnud siiski veel päris läbi ja täielikult vabanes Krikmann võõrleegionist 3. detsembril, kui istus rongile, et tagasi Eestisse sõita. Mis Krikmannist edasi sai, ei ole teada, teada on, et pärast Teist maailmasõda elas Austraalias üks Lembit Krikmanni nimeline mees, kes suri 1991. aastal.⁷¹

Krikmann annab oma mälestustes ülevaate leegioni päevakavast, köögipooldest, varustusest jne. Juhul kui elati kasarmus, oli suviti äratus kell 4, sellele järgnes pool tundi asjade korrastamiseks ning ühine kohvijoomine. Kella 5-9 vahel toimusid ettenähtud õppused, millele järgnes rivistus, kus loeti ette erinevad käsud ning jagati leegionäridele kätte post. Samuti jagati suvekuudel igale mehele kaks tabletti hiniini⁷². Edasi saadeti kõik kartuleid koorima. Kell 10 oli tavaliselt söömine ja sellele järgnes magamine (*la sieste*), mis kestis kella neljani. Edasi jagati mehed rühmadesse erinevate vajalike tööde tegemiseks. Kella kuuest algas jälle kartulikoormine, millele järgnes

⁶⁹ Alates 1975. aastast kannab Ksar es-Souki linn Errachidia nime.

⁷⁰ Rändkarjakasvatajad Kesk-Saharas.

⁷¹ Geni.com. <<https://www.geni.com/people/Lembit-Krikmann/6000000010132727648>> (08.05.2018).; Ancestry.com. <https://search.ancestry.com.au/cgi-bin/sse.dll?g1=CEN_1920&gsln=Krikmann&gsln_x=XO&gss=angs-c&rank=1&uidh=000&so=2> (08.05.2018).

⁷² Hiniin on ravim malaaria vastu.

õhtusöök ning pärast seda vaba aeg kella kümneni. Vaba aeg kulus enamasti riiete pesule ja parandamisele, kuid käidi ka lõbustusasutustes, kui selleks raha juhtus olema. Kell 9 toimus õhtune loendus ning kella kümneks pidid kõik magama.⁷³

Leegionäride meelispaikadeks vaba aja veetmisel olid Krikmanni sõnul lõbumajad, kuhu nii mõnigi mees mattis kogu oma palga. Oli ka neid, kes lõbunaistega abiellusid. Massilise lõbumajade küllastamisega kaasnesid paratamatult suguhaigused.⁷⁴

Lõbustusasutuste küllastamise juurde käis ka ohter alkoholitarbimine. Krikmanni sõnul tingisid selle odav ja hea vein, palav kliima ning alkoholist raskele elule lohutuse otsimine. Purjuspäi tehtud rumaluste eest oli leegionis tavapäraseks karistuseks kaheksa päeva kartseris, mis aga leegionäre palju tagasi ei hoidnud.⁷⁵

Suur osa leegionäri vabast ajast kulus varustuse hooldamisele, sest seda oli palju. Krikmann loetleb ette leegionäri täieliku varustuspaki (*paquetage complet*). Sinna kuulusid 2 palitut, 2 sooja kuube, 2 soojad püksid, 2 paari khakipükse, sõduri peakate, 2 paari sääresidemeid, leegioni peakate, valge mütsikate, khakimütsikate, kuklavari, korgist kiiver, rauast kiiver, 2 paari saapaid, pehmed kingad, puukingad, sinine vöö, vöörihm, 3 padrunitaskut, padrunitaskute kanderihm, täägitupehoidja, püksirihm, ranits, gaasimask, üks paar epolette (õlakuid), valge kuub, valged pikad püksid, tööpluus, tööpüksid, 3 särki, 3 paari aluspükse, 3 taskurätti, 2 kuivatusrätti, kampsun, 3 paari sokke, traksid, väikeste asjade kott, õblemistarvetetasku, sõrmkübar, niidirull, nõõbipuhastuslaud, riietekloppimispiits, määrdekarp, harjamishari, pesuhari, kahepoolne hari, relvahari, nõõbihari, hõõrumishari, sööginõu, jooginõu, kahvel, lusikas, flanellvöö, 2 kandetaskut, kaheliitrine pudel, kaelasall, telgiriie, väike vaip, sidumispakk, tõmbenõör, telgivaiaid ja -kepid, veel nõõri. Sellele lisandusid veel püss, laskemoon, granaadid ja toiduportsjon tagavaraks. Lisaks tuli kaasas kanda ka rühma ühist varustust, mis oli meeste vahel ära jagatud. Kokku tuli leegionäril seljas kanda umbes 40 kg (vt Lisa 12).⁷⁶

⁷³ Vaba Maa. 03.08.1937. Lk 4.

⁷⁴ Vaba Maa. 04.08.1937. Lk 4.

⁷⁵ Vaba Maa. 07.08.1937. Lk 8.

⁷⁶ Vaba Maa. 05.08.1937. Lk 8.

Eelpool mainitud sinine vöö oli mitu meetrit pikk ning seda ei saanud ükski leegionär endale iseseisvalt ümber siduda, vaid pidi paluma kaaslaste abi. Seetõttu kasutati tihti ütlust, et Prantsuse sõdur ei saa end riietada omal jõul.⁷⁷

Toitlustus leegionis oli olenevalt väeosast ja ülemustest erinev. Pidupäevadel anti alati hästi süüa, nendeks olid Cameroni lahingu aastapäev 30. aprillil,⁷⁸ Prantsuse rahvuspüha 14. juulil ja Compiègne'i vaherahu aastapäev 11. novembril. Loomulikult tähistati ka suuremaid kristlikke pühi nagu näiteks jõule. Tavaliselt koosnes leegionäri päevane toidusedel Krikmanni sõnul hommikukohvist, kergest eelroast, praest, pudrust ja magussöögist lõunaks ning õhtul liharoast, pudrust ja kohvist. Vastavalt olukorrale võis toitlustamine aga drastiliselt muutuda ning Kõrg-Atlases sõdades tuli vahel läbi ajada poole liitri jahuga päevas, millest iga mees endale ise toidu pidi valmistama.⁷⁹

Ameeriklane Maurice Magnus kirjeldab oma memuaarides toitlustust Sidi bel Abbesis kui imelist Prantsuse menüüd uhkete nimedega, kus aga süüa pole midagi. Tavapärasteks toitudeks olid tema sõnul vesine supp, tundmatuseni moondunud köögiviljad ning pisike tükk keeduliha.⁸⁰

⁷⁷ Vaba Maa. 06.08.1937. Lk 4.

⁷⁸ Cameroni lahing toimus Mehhikos samanimelises külas 30. aprillil 1863. aastal. 65 leegionäri seisid vastu umbes 2000-3000 mehhiklasele. Leegionäride vastupanu kestis terve päeva, kuni järel oli vaid kaks võitlusvõimelist meest. Kuigi lahing kaotati, siis näitas see leegionäride kangelaslikkust ning seetõttu muutus lahing leegionis kiirelt sümboolseks ja tähistamisvääriliseks. - Douglas Porch. The French Foreign Legion : a complete history of the legendary fighting force. New York : HarperPerennial, 1992. Lk 141-143.;

Cameroni püha auks oli Sidi bel Abbesis kombeks leegionäridele demostreerida Cameroni lahingus langenud kapten Danjou puust käeproteesi, mis on leegioni reliikviaks. (Hetkel on käsi Prantsuse Võõrleegioni muuseumis Aubagnes.) - Robert Sherrod. Tradition of the Foreign Legion. // Life 19/1947. Lk 14.

⁷⁹ Vaba Maa. 09.08.1937. Lk 8.

⁸⁰ Maurice Magnus. Memoirs of the Foreign Legion. New York: Alfred A. Knopf, 1925. Lk 219.

2.5 Leegionär K.

Viimane eestlasest leegionär, kellest juttu tuleb, jääb oma nime poolest paraku anonüümseks, teada on vaid initsiaal K. Uurimistöös käsitletakse teda põhjusel, et tema mälestused on ainsad teadaolevad ülestähendused võõrleegionäridest eestlaste elu kohta Prantsuse Indohiinas. Need mälestused ilmusid 1931. aasta sügisel 13 osana Päevalehes.⁸¹ Seal leidub ka pilt, kus võib näha leegionär K.-d (vt Lisa 13).

Leegionär K. osales 1922. aasta jaanuaris Venemaa kodusõjas valgete poolel, kus ta teenis Siberi ratsaväeüksuses. Punaarmee pealetungi surve otsustas ta kaaslastega põgeneda üle Hiina piiri. Läbi erinevate seikluste jõudsid nad Tientsini⁸² linna, kus kohalik politsei mehed tagasi Venemaale tahtis saata. Samal ajal kohtus K. juhuslikult Nikolai Poskaga, kes töötas seal väidetavalt ühe rikka ameeriklase teenrina.⁸³ Poska soovitas väljasaatmisest pääsemiseks võõrleegionisse astuda ning nii läkski K. Prantsuse konsuli juurde, kus sõlmiti viieaastane teenistusleping. Edasi läks tee Shanghaisse, kust laevaga Hai Phongi ja nii algas teenistus Indohiinas (vt Lisa 14). Järgnes loomavagunis rongisõit Dap Cause, mida võib pidada Indohiina Sidi bel Abbesiks ehk võõrleegioni keskuseks. Seal toimusid arstlik kontroll ning kaitsepookimised. Pärast paaripäevast vaktsineerimisest taastumist algasid õppused ja prantsuse keele õpe. Kahe kuu möödudes määrati K. tänu oma heale keeleoskusele veevedajaks, mis oli lihtne töö ning jättis mehele palju vaba aega. Läbi õnneliku juhuse õnnestus eestlasel saada ohvitseridekogu ülevaatajaks,⁸⁴ mis oli varasemast veelgi lihtsam ülesanne ja lisaks olid tema käsutada kolm kohalikku teenrit. Hea elu sai aga otsa, kui tuli käsk minna Thai Nguyeni, kus algas niigi rasketes oludes kõva drill. Õnneks pääses K. varsti keerulistest õppustest ning ta määrati ülemkokaks. Tänu heale läbisaamisele ülemustega ning headele eksamitulemustele saadeti K. edasi kolmeks kuuks Hanoisse telegraafi kursustele. Tagasi Thai Nguyeni pöördudes sai ta müüjakoha leegioni kooperatiivis. Kolme aasta möödudes Indohiinas, tuli teenima minna

⁸¹ Legionäärina Indo-Hiinas. // Päevaleht. 10.10.1931 - 07.12.1931.

⁸² Tänapäeval kasutatakse nimekuju Tianjin.

⁸³ Nikolai Poska oli riigimees Jaan Poska vennapoeg. Kohtumine Hiinas 1922. aastal kõlab ebausutavalt. sest Nikolai õppis 1919-1923 Tallinnas gümnaasiumis ning suri veremürgitusse 1923. aasta suvel kõigest 17-aastaselt. - Geni.com. <<https://www.geni.com/people/Nikolai-Poska/6000000005049298917>> (10.05.2018).

⁸⁴ Ohvitseridekogu ülevaataja ülesandeks oli leegionär K. sõnul vaadata, kas ruumid on korras ja puhtad. - Päevaleht. 20.10.1931. Lk 2.

Aafrikasse, mis mehele loomulikult heameelt ei valmistanud. Sõit läks läbi Hanoi Hai Phongi laevale ja sealt vahepeatustega Marseille'sse, kust edasi juba Aafrikasse. Rohkem ei ole leegionär K. kohta teada.

Leegionärina Indohiinas oli võimalik kokku puutuda erinevate eksootiliste asjadega. Näiteks sõi K. teenistuse alguses tohutult banaane, sest need olid odavad ning igal pool olemas, kuid pikapeale tüdines ja varsti ei tahtnud enam banaane nähagi.⁸⁵ Kord leidis K. rusikasuuruse putuka, mida kohalikule mehele näitas. Viimane palus sitikat kohe endale ning keetis sellest riisiroa, mida K. aga maitsma ei soostunud⁸⁶. Samuti õnnestus džunglis kinni püüda kilpkonn, millest üks kohalik suppi keetis, see toit oli eestlase arust väga maitsev.⁸⁷ Oma teenistuse jooksul sai mees käia ka kohalikul peol, kus pakuti rohkesti erilisi toite: bambusesalatit, ussipraadi, austreid ja konnajalgu. Viimaks toodi lauda ka kassipraad, mis oli kohalike jaoks eriline delikatess, eestlasele see ei maitsenud.⁸⁸

Lisaks eksootilistele toitudele tuli tegemist teha ka troopiliste haigustega. Üks levinumaid neist oli sääskede poolt levitatav malaaria, mis põhjustas sagedasi surmajuhtumeid.⁸⁹

Palka maksti Indohiinas piastrites.⁹⁰ Kuna piastri kurss oli pidevalt kõikum, siis võis leegionäre palgapäeval tabada halb üllatus. Leegionär K. sõnul juhtus preemiate maksmise ajal piastri väärtus olema 8 franki, mis oli väga madal. Võrdluseks võis piaster maksta parematel päevadel ka kuni 26 franki. Sellest hoolimata algasid peale preemiate kättesaamist suured joomingud ja nii mõnigi mees sai kiirelt oma rahast lahti. Leegionär K. ei raisanud kogu raha kohe ära ning ostis selle eest mõned prantsuse keele õpperaamatud.⁹¹ Nagu juba teenistuskäigu ülevaatest selgus, siis parem keeleoskus tasus hilisema teenistuse jooksul tublisti ära.

⁸⁵ Päevaleht. 20.10.1931. Lk 2.

⁸⁶ Päevaleht. 26.10.1931. Lk 4.

⁸⁷ Päevaleht. 02.11.1931. Lk 4.

⁸⁸ Päevaleht. 23.11.1931. Lk 4. - Leegionär K. kirjeldab, et Eurooplastel oli Indohiinas kassipidamine raskendatud, sest kassid kippusid pidevalt kaduma minema. Nimelt varastasid kohalikud kasse ja sõid need ära.

⁸⁹ Malaaria vastu võitlemisel said oluliseks leegionäride elamistingimused. Näiteks põhjustas telkides elamine ohtralt malaariasse nakatumist, kui seevastu majades elamine ei teinud leegionäre sääskedele nii ligipääsetavateks ja vähendas oluliselt ka surmajuhtumeid. - William B. Cohen. Malaria and French Imperialism. // The Journal of African History 24/1, 1983. Lk 34-35.

⁹⁰ Piaster oli Prantsuse Indohiinas käibel 1885-1952.

⁹¹ Päevaleht. 12.10.1931. Lk 4.

KOKKUVÕTE

Käesolev uurimistöö käsitles eestlasi Prantsuse Võõrleegionis maailmasõdade vahelisel perioodil. Arutluse alla tulid eestlaste võimalik arv leegionis sellel perioodil ning eestlaste eluolu leegionis viie eestlasest leegionäri näitel.

Prantsuse Võõrleegionisse sattus inimesi erinevatel põhjustel, tihti läbi juhuste ja kokkusattumuste. Sagedaseks põhjuseks oli võimalus kaduda ühiskonnast ning uue identiteedi loomise läbi olla täiesti anonüümne. Mõned leidsid võõrleegionist abi tööpuuduse korral, vahel mindi otsima seiklust. Juhtus ka seda, et leegionisse astumine oli jäänud praktiliselt ainsaks valikuks. Oli üsna tavapärane, et peagi leegionis peeti ja üritati sealt põgeneda, mis aga enamikel juhtudel ei õnnestunud. Eestlasi ei olnud 1920.-1930. aastatel võõrleegionis väga palju, kuid hinnanguliselt võis neid olla paarisaja mehe ringis, sellele vihjavad asjaosaliste mälestused. Täpse arvu väljaselgitamine on väga keeruline ja ilmselt ei olegi see võimalik, sest leegionis teeniti paljudel juhtudel valenimede all. Uurimise käigus õnnestus välja selgitada umbes 80 eestlase nimed, kes sel perioodil leegionis teenisid - olgu need siis valenimed või tõelised. Tänu arhiivimaterjalidele sai mõningate meeste olemasolule kindlaid tõendeid.

Eestlaste kohta võõrleegionis ei ole palju informatsiooni, kuid õnneks on võimalik mõne ilmunud mälestusteraamatu ja erinevates ajalehtedes ilmunud mälestuste põhjal luua ettekujutus eestlaste eluolu kohta leegionis. Eestlaste jaoks ehk kõige keerulisem oli hakkama saamine harjumatu kõrgete temperatuuridega, mis on iseloomulikud kaugete maade kõrbetele ja džunglitele. Samuti tuli leegionis tihti tunda nälga ja janu. Vaba aja veetmiseks ei olnud leegionis palju võimalusi ning tavapärane oli alkoholi tarbimine, mida vaatamata väiksele palgale ikka muretseda õnnestus.

Eestlased teenisid võõrleegionis enamikel mainitud juhtudel lihtsõdurite kohta headel ametikohtadel - kes oli juuksur või müüja, kes aga orkestrant jne. Tuleb tõdeda, et nii mõnelgi juhul suudeti olukorda enese kasuks ära kasutada. Samuti hoidsid rahvuskaaslased omavahel leegionis kokku ja ilmselt aitas see raskusi paremini ületada ning paljud eestlased naasid pärast

viieaastast teenistust võõrleegionist elusate ja tervetena tsiviilellu. Sellest võib järeldada, et teenistus võõrleegionis oli edukas.

Kindlasti on võimalik antud teemal ka tulevikus uurimistöid kirjutada. Näiteks saaks põhjalikumalt uurida Eesti leegionäride elulugusid eraldi, süvenedes põhjalikumalt muuhulgas ka arhiivimaterjalidesse. Samuti vajab veel täpsustamist eestlastest leegionäride arv.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

ALLIKAD

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv

EFA.180. Välis-Eesti Ühing.

EAA.1221. EELK Narva Aleksandri kogudus.

EAA.1257. EELK Kursi kogudus.

EAA.1269. EELK Rápina kogudus.

EAA.1299. EELK Valga Jaani kogudus.

EAA.3057. EELK Rakvere kogudus.

EAA.3134. EELK Kihelkonna kogudus.

EAA.5338. EELK Narva Peetri kogudus.

Tallinna Linnaarhiiv

TLA.237. Tallinna Toomkogudus.

TLA.1359. Tallinna Kaarli kogudus.

Allikaline perioodika

Esmaspäev. 21.11.1932. Võõra lipu all.

Järva Teataja. 27.01.1939. Eesti maailmarändur saabus võõrasteleegionist.

Kaja. 04.11.1933. Nõuandenurk.

Postimees. 12.03.1933. Eesti lõwikütt-seikleja Aafrikas.

Postimees. 13.05.1934. Ringi ümber kodumaa.

Postimees. 13.09.1936 - 24.12.1936. 5 aastat võõrleegionis.

Postimees. 15.11.1938. Eesti rändur sattus võõrleegioni.

Postimees. 03.01.1939. Võõrleegioni kapral Eestisse noorsõduriks.

Päevaleht. 08.09.1931 - 08.10.1931. Wiis aastat "wõõraste leegionis".

Päevaleht. 10.10.1931 - 07.12.1931. Legionäärina Indo-Hiinas.

Päevaleht, 22.07.1935 - 10.09.1935. Truuduse ja au lipu all.

Päevaleht. 18.03.1938. Surmakuulutus.
Rahvaleht. 31.05.1930. Mees võõrasteleegionist.
Rahvaleht. 16.07.1931. Eestlased Sahara rajal.
Rahvaleht. 23.12.1936. Eesti veri - Prantsusmaa eest.
Rahvaleht. 28.12.1936. Eesti poiss "tsiwiliseerib" Aafrikat.
Rahvaleht. 17.01.1938. Eesti ratsamees kihutab võõrleegionis.
Rahvaleht. 14.04.1938 - 23.05.1938. Sõdurid kõrbeliivas.
Rahvaleht. 30.07.1938. 80 eestlast võõrasteleegionis.
Rahvaleht. 23.05.1939 - 12.06.1939. Läbi kolme mandri vanglate.
Sakala. 15.08.1929. Eesti neiu seiklusi Prantsusmaal.
Sakala. 02.11.1929. Advokaat ei olnud aus.
Uudisleht. 08.06.1929. Vabatahtlikkude orjade keskel.
Uudisleht. 24.07.1933. Elulisi küsimusi.
Uudisleht. 07.04.1934. Eestlasi Võõraste leegionis.
Uudisleht. 22.04.1934. Elulisi küsimusi.
Vaba Maa. 16.12.1932. 14 aastat Prantsusmaal.
Vaba Maa. 14.07.1937 - 10.08.1937. Viis aastat võõrasteleegionis.
Vaba Sõna 10.06.1934 - 18.06.1934. Kirjad kuumast Saharast.
Välis-Eesti Almanak 2/1934. Eestlased võõrasteleegionis.

Memuaarid

Aage, Prince Of Denmark. A Royal Adventurer In The Foreign Legion. New York: Doubleday, 1937.
Alejandro, Antonio Williams (pseud.). Ma langesin vangi Hispaanias : ühe eestlasest ilmaränduri elust.
Tallinn : Eesti Raamat, 1989.
Magnus, Maurice. Memoirs of the Foreign Legion. New York: Alfred A. Knopf, 1925.
Mäll, Eduard. Võõrleegioni trikoloori all : (La Légion étrangère) : Alžeerias, Marokos, Sahaaras, Tuneesias. Tallinn: Vaba maa, 1938.
Peets, Leonora. Maroko taeva all. Tallinn: Olion, 1997. Lk 296-299.
Rosen, Erwin. In the Foreign Legion. London: Duckworth & Co., 1910.
Toona, Elin. Into exile: a life story of war and peace. Woodsville (N.H.): Lakeshore Press, 2013.

Muud allikmaterjalid

Riigi Teataja. 26.02.1937, nr. 17.

KIRJANDUS

Balkin, David B.; **Schjoedt**, Leon. The role of organizational cultural values in managing diversity: Learning from the French Foreign Legion. // *Organizational Dynamics* 1/2012. Lk 44–51.

Cohen, William B.. Malaria and French Imperialism. // *The Journal of African History* 24/1, 1983. Lk 23-36.

Esse, Liisi. Eesti sõdurid Esimeses maailmasõjas: sõjakogemus ja selle sõjajärgne tähendus. Doktoritöö. TÜ kirjastus, 2016.

Hippler, Thomas. The French army, 1789-1914: Volunteers, pressed soldiers, and conscripts. // *Fighting for a Living: A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013. Lk 419-446.

Jordan, David. The History of the French Foreign Legion: from 1831 to the Present day. Guilford (Conn.) : Lyons Press, 2005.

Klaassen, Olaf. Aasia ja Aafrika, 1918-1945 ning kontaktid Eestiga. I jagu. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 1990.

Klaassen, Olaf. Aasia ja Aafrika, 1918-1945 ning kontaktid Eestiga. II jagu. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 1990.

Klaassen, Olaf. Aasia ja Aafrika, 1918-1945 ning kontaktid Eestiga. III jagu. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 1990.

Kärmas, Mihkel. Läbi tule ja vee. // *Eesti Ekspress*. 05.10.2000.

Luts, Kristjan. Eestlastest ajateenijad ja ohvitserid Nõukogude Liidu relvajõududes 1956-1991. Doktoritöö. TÜ kirjastus, 2017.

McGorman, Evan. Elu Prantsuse Võõrleegionis: kuidas sinna astuda ja mida sealt oodata. Tallinn: Olion, 2005.

Ohmann, Valdur. Hispaania kodusõjas (1936-1939) osalenud eestlaste arv. *Tuna* 1/2017.

Porch, Douglas. The French Foreign Legion : a complete history of the legendary fighting force. New York : HarperPerennial, 1992.

Sherrod, Robert. Tradition of the Foreign Legion. *Life*, 19/1947. Lk 14.

Slavin, David H.. French Cinema's Other First Wave: Political and Racial Economies of "Cinéma colonial," 1918 to 1934. // *Cinema Journal* 37/1, 1997. Lk 23-46.

Wellard, James. The French Foreign Legion. Boston; Toronto : Little, Brown, 1974.

Windrow, Martin. Uniforms of the French Foreign Legion 1831-1981. Poole: Blandford Press, 1981.

Internetmaterjalid

Ancestry.com. <https://search.ancestry.com.au/cgi-bin/sse.dll?gl=CEN_1920&gsln=Krikmann&gsln_x=XO&gss=angs-c&rank=1&uidh=000&so=2> (08.05.18).

Bücher auf deutsch & Livres en français 1831-2018. <<http://www.foreignlegion.nu/bibliografi>> (19.05.18).

Encyclopedia Britannica. <<https://www.britannica.com/place/Sidi-Bel-Abbes>> (30.04.18).

French Foreign Legion Information. <<http://foreignlegion.info/french-foreign-legion-the-lineage/>> (25.04.18); <<http://foreignlegion.info/2017/09/07/mission-lynx-2rei-in-estonia/>> (11.05.18).

Geni.com. <<https://www.geni.com/people/Lembit-Krikmann/6000000010132727648>> (08.05.18); <<https://www.geni.com/people/Nikolai-Poska/6000000005049298917>> (10.05.18).

Google Maps. <<https://www.google.com/maps/@34.9250735,-2.0695101,10.13z>> (30.04.18).

Historical Currency Converter. <<http://www.historicalstatistics.org/Currencyconverter.html>> (28.04.18).

Kalmistud.ee.

<https://www.kalmistud.ee/haudi?filter_maetud_eesnimi=leopold&filter_maetud_perenimi=bette&action=maetud&popup=0&yldotsing=1&filter_maetud_kalmistu=>> (19.05.2018).

Legionetrangere.fr. <<http://www.legionetrangere.fr/index.php/homepage/79-infos-fsale/989-22-juin-1915-execution-de-9-legionnaires-de-nationalite-russe>>. (17.05.2018).

Online Library of Liberty. <<http://oll.libertyfund.org/pages/1830-french-charter-of-1830>> (24.04.2018).

The Wrecksite. <<https://www.wrecksite.eu/wreck-search.aspx?text>> (30.04.18).

World Weather & Climate Information. <<https://weather-and-climate.com/average-monthly-min-max-Temperature,Marrakech,Morocco>> (27.04.18).

SUMMARY

Estonians in the French Foreign Legion between the World Wars

The aim of this research is to investigate the different life stories of Estonians in the 1920s and 1930s in the French Foreign Legion (FFL). This topic was chosen as it has not yet been researched thoroughly. Furthermore, this time frame was chosen as it had the most evidence about Estonians in the FFL.

This research firstly focuses on finding out the number of Estonians in the FFL in the research time period. Secondly, concentrates on these Estonian legionnaires' service paths: how they got there and why they went, where they served, what their duties were and what their everyday lives looked like etc. To understand all the aspects of the service paths it is recommended to get familiarised with the maps presented in the appendices.

The main sources to construct this research paper were contemporary newspapers from 1920s and 1930s. These newspapers contained stories that were based on Estonian legionnaires memories. Some of the memoirs have also been published as books. Since these stories are mostly memories they should be interpreted with caution. Because of this, the research uses source critical method. Whenever possible the information was checked from the archive materials.

The main part of the research paper is divided into two parts. The first chapter describes the making of the FFL and then focuses on determining the identities of the Estonians in the FFL. There is a table which summarises all the found Estonians during the research. The second part of the research describes the service paths of five Estonian legionnaires. And also, give an insight into legionnaires lives before and after service if possible as it was common to serve under false names.

During the research it was possible to find out information about 80 Estonian men who served in the FFL. But it is possible there were closer to 200 men during the research period as some of the

memories mention those numbers of men. The research revealed the possibility that some of the men went to the service to escape their past or ended up there through coincidences of life. It turned out from the sources that the service life was mostly difficult but the men figured out ways to get by.

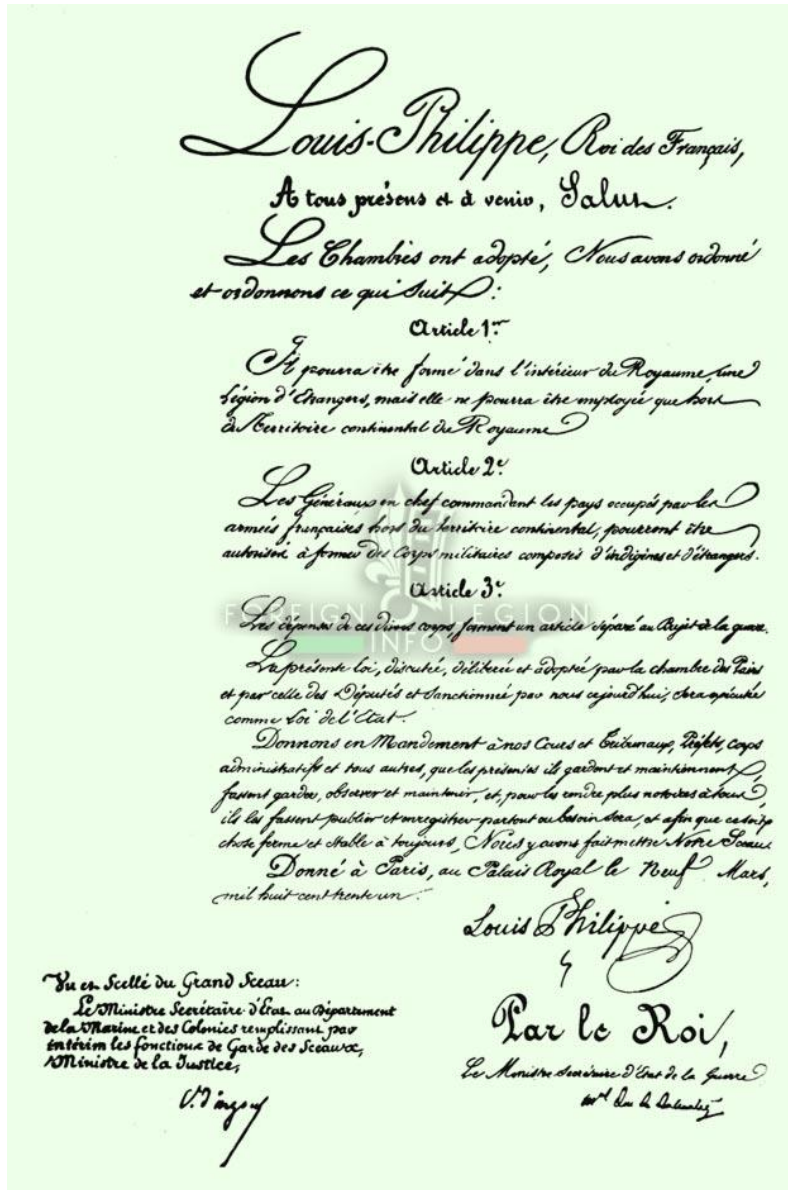
It is possible to further research this topic. Some of the further research possibilities include researching each of these men separately. Also, the number of Estonians in the FFL could be specified.

LISAD

Lisa 1

Louis-Philippe I korraldus võõrleegioni loomiseks 9. märtsil 1831.

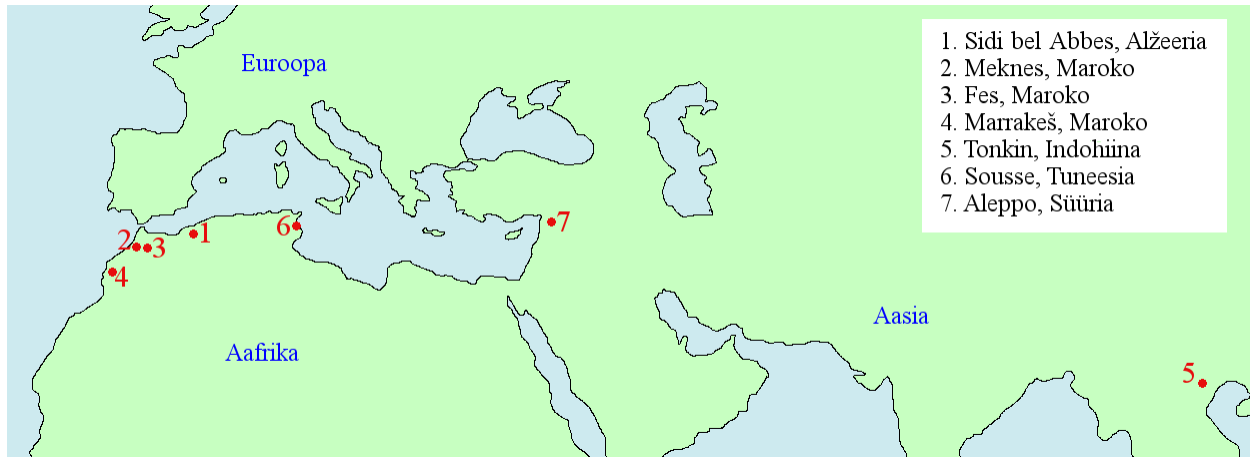
[Foreign Legion information. <<http://foreignlegion.info/french-foreign-legion-the-lineage/>> (24.04.2018).]

Lisa 2

Prantsuse Võõrlegiooni üksuste baasid 1930. aastatel.

[Koostanud uurimistöö autor.]

Lisa 3

Leegionärid Sidi bel Abbesis. Pildi keskel mütsita on Eduard Mäll.

[E. Mäll. Võõrlegiooni trikoloori all. Lk 31]

Lisa 4

Eduard Mälli teekond Prantsuse Võõrleegionis.

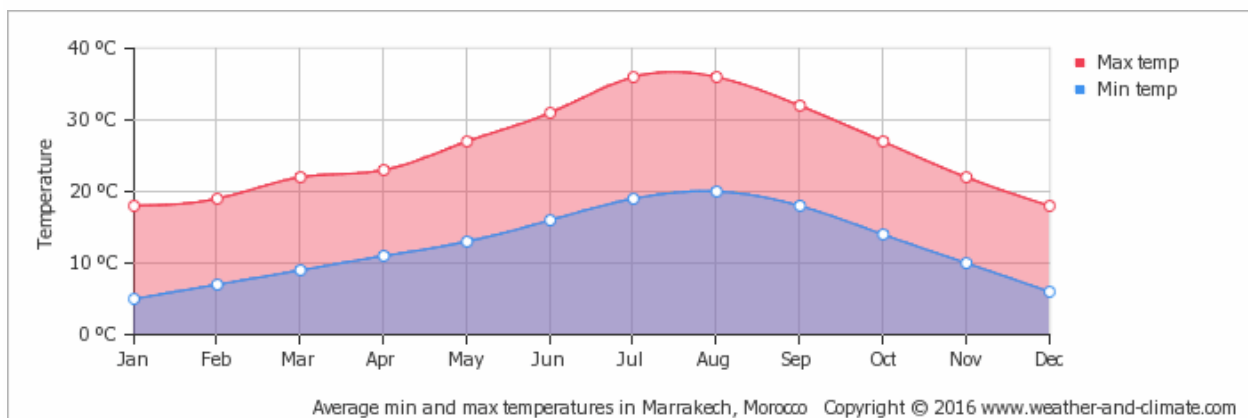
[Koostanud uurimistöö autor.]

Lisa 5

Temperatuurid Marokos Marrakeš'is aasta läbilõikes.

[“The monthly mean minimum and maximum temperatures over the year in Marrakech, Morocco.”, World Weather & Climate Information, <<https://weather-and-climate.com/average-monthly-min-max-Temperature.Marrakech.Morocco>> (27.04.18)]

Lisa 6

Leopold Bette teenistuskäik võõrleegionis Alžeerias ja Marokos.

[Koostanud uurimistöö autor.]

Lisa 7

Leopold Bette abikaasaga Tallinnas Linda mäel 1958. aastal.

[A. W. Alejandro. Ma langessin vangi Hispaanias. Tallinn, 1989. Lk 2.]

Lisa 8

Valik pilte R. Margausist.

- 1 Margaus paremal koos eestlase Rottmaniga Marokos 1925. a.

[Päevaleht, nr. 244. 08.09.1931. Lk 5]

- 2 Liibanoni kütt, druus ja Margaus (parempoolne).

[Päevaleht, nr. 268. 02.10.1931. Lk 2]

- 3 Margaus pildi keskel. Leegionäridel on ümber 5-meetrised kõhuvööd.

[Päevaleht, nr. 246. 10.09.1931. Lk 5]

- 4 Esiplaanil umbes 45-kiloses täisvarustuses Margaus.

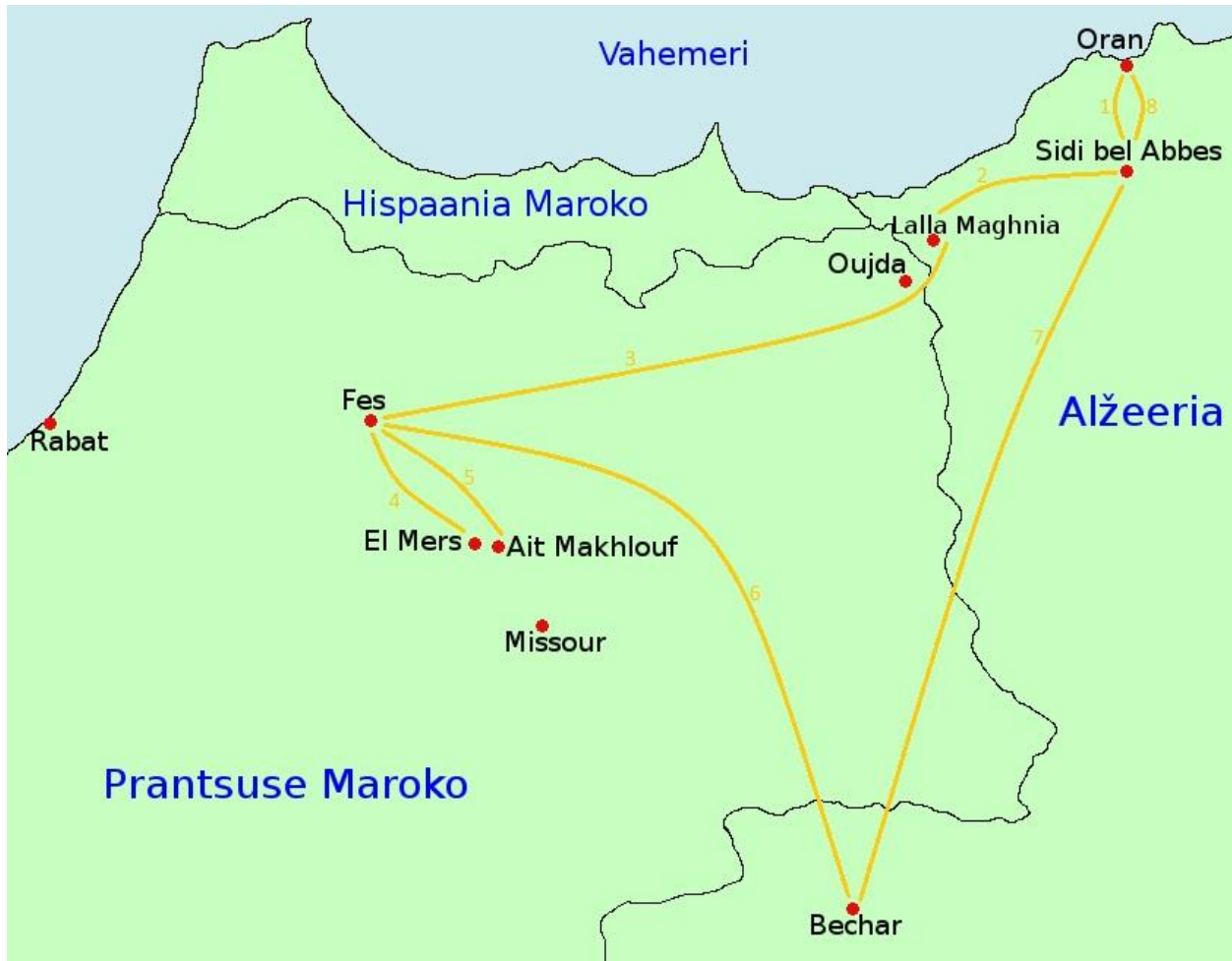
[Päevaleht, nr. 246. 10.09.1931. Lk 5]

Lisa 9

Margausi teekond leegionärina Aafrikas.

[Koostanud uurimistöö autor.]

Lisa 10

Margausi teenistuskäik Süürias.

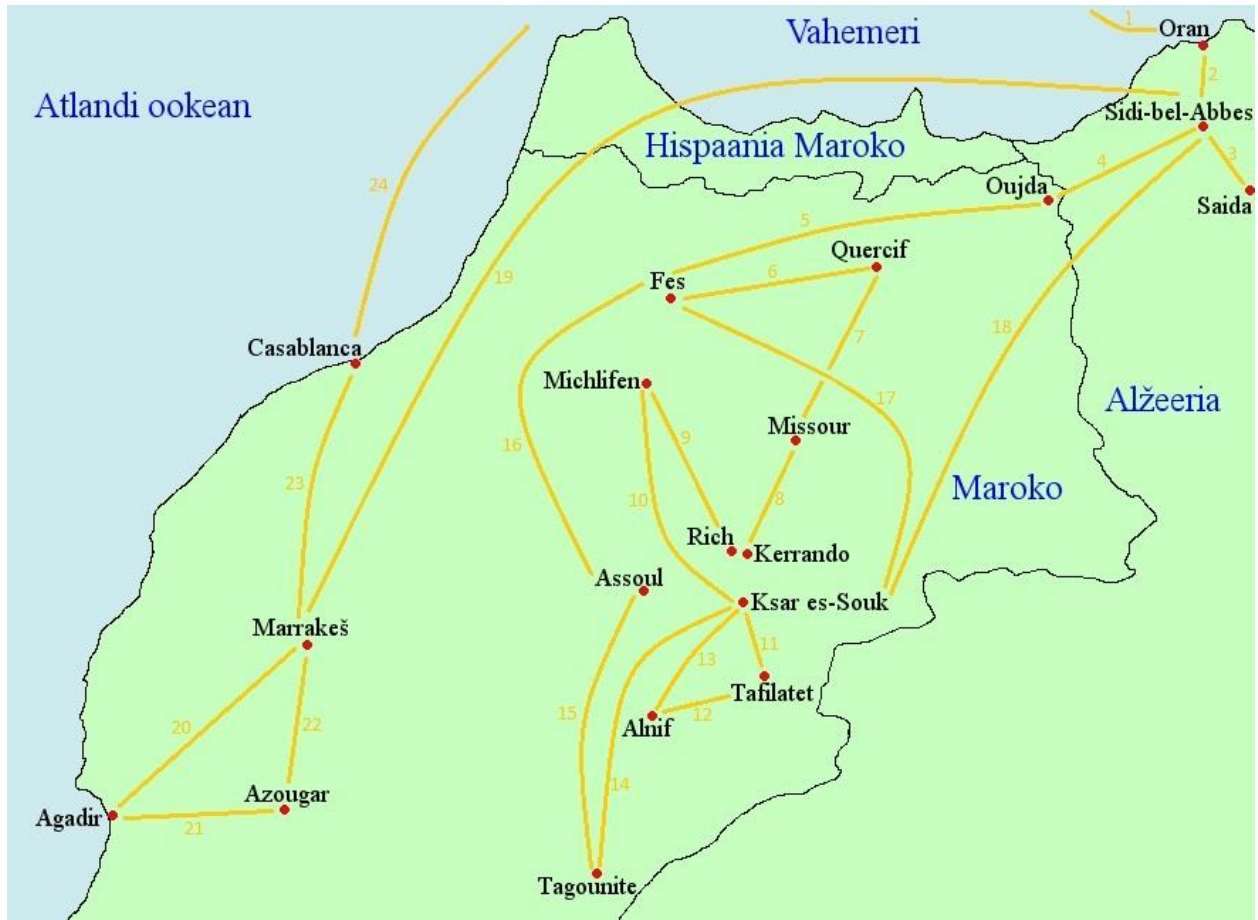
[Koostanud uurimistöö autor.]

Lisa 11

Lembit Krikmanni teenistuskäik Prantsuse Võõrleegionis.

[Koostanud uurimistöö autor.]

Lisa 12

Leegionäride vormiriietused 1920. ja 1930. aastatel.

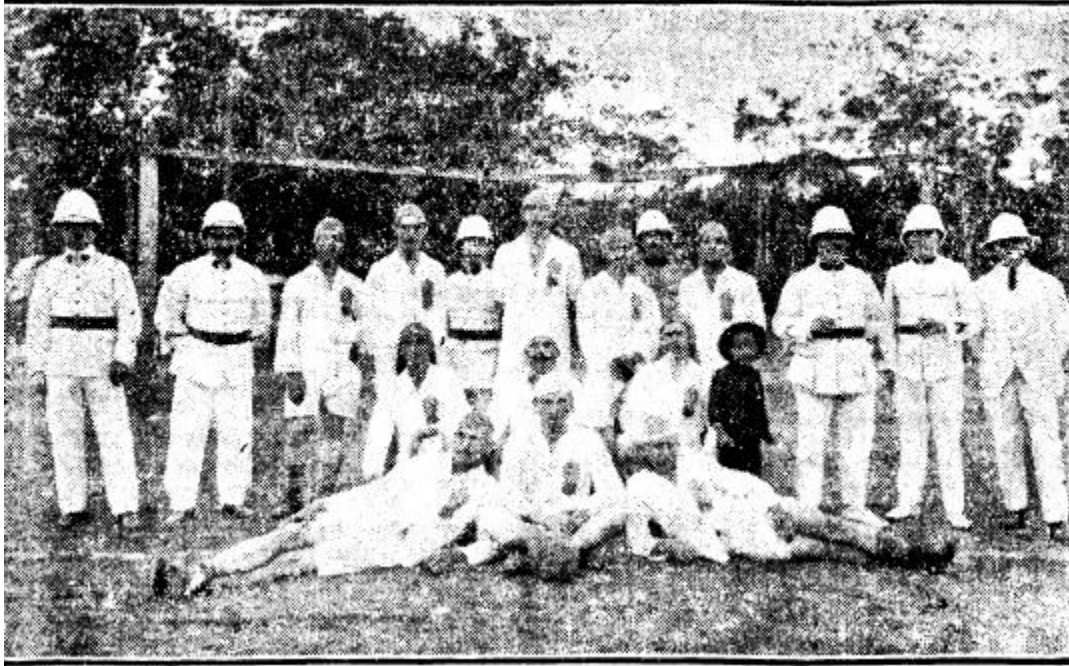
[Martin Windrow. Uniforms of the French Foreign Legion 1831-1981. Poole: Blandford Press, 1981. Lk 98]

Lisa 13

Leegioni jalgpallimeeskond Indohiinas. Leegionär K. on tagumises reas vasakult poolt kolmas mees. Esiplaanil vasakpoolne pikutav mees on eestlane Pere.

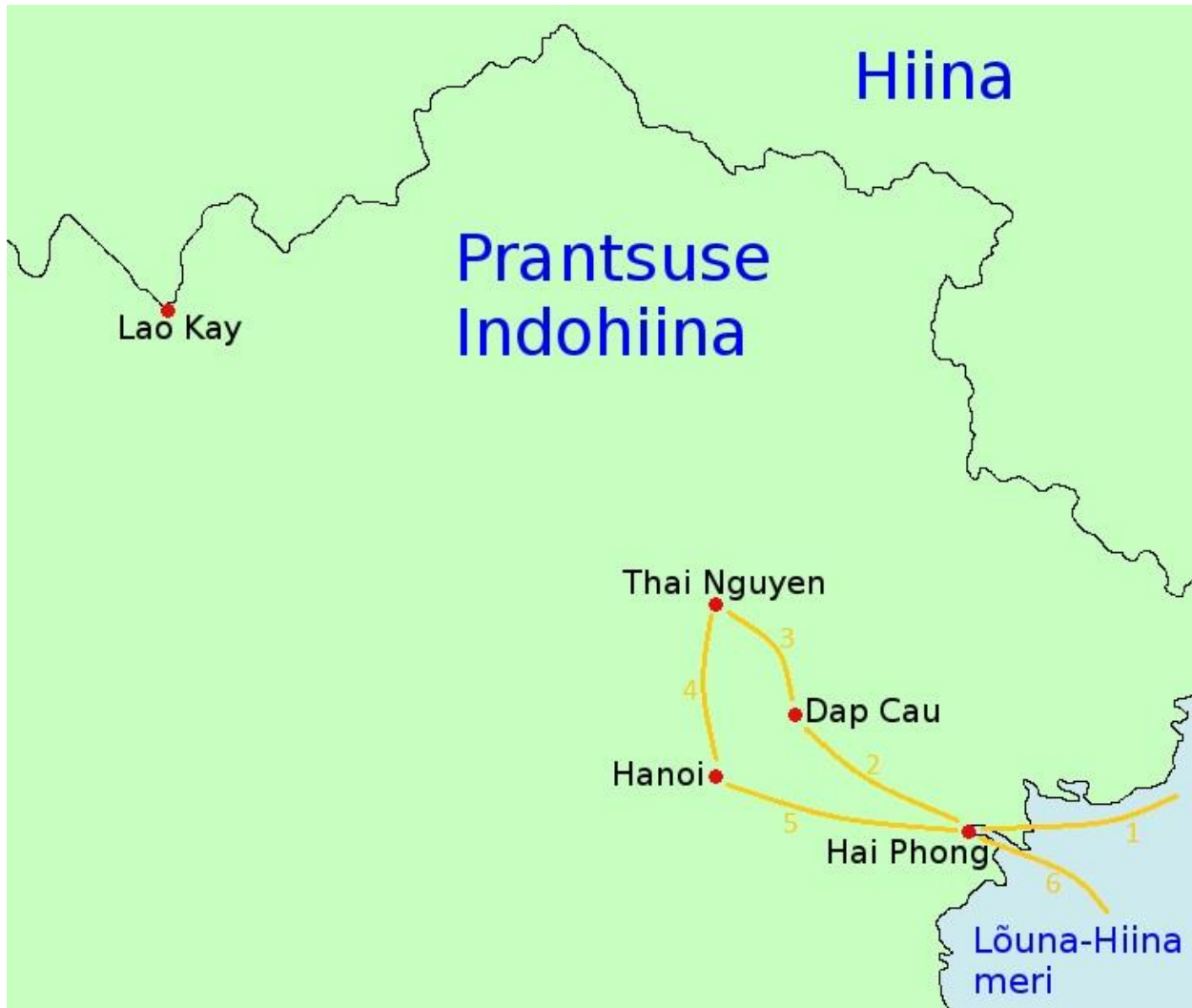
[Päevaleht. 23.11.1931. Lk 4.]

Lisa 14

Leegionär K. teenistus Indohiinas.

[Koostanud uurimistöö autor.]

Lihtlitsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristjan Konsap,
(21.01.1994)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose “Eestlased Prantsuse Võõrleegionis kahe maailmasõja vahelisel perioodil”,

mille juhendaja on Karin Veski,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 23.05.2018